VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Obor: Mezinárodní studia – diplomacie

Aplikace teorie střetu civilizací na konflikty Jižního Kavkazu

(bakalářská práce)

Autor: Vojtěch Šilhán

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Petra Cibulková

Prohlášení:
Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a vyznačil všechny citace z pramenů.

V Praze dne 3.1. 2011

……
podpis studenta

Poděkování:
Rád bych poděkoval Mgr. Ing. Petře Cibulkové za odborné vedení a cenné rady při tvorbě této práce.

Obsah

Úvod 1

1. Střet Civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu 4
1.1 Svět civilizací 4
1.2 Střet civilizací 7
1.3 Předpoklady pro uplatnění hypotézy střetu civilizací 11

2. Konflikt v Náhorním Karabachu 13
2.1 Historický úvod - kořeny konfliktu 13
2.2 Bezprostřední okolnosti vypuknutí konfliktu 16
2.3 Průběh konfliktu 19
2.4 Řešení konfliktu 27
2.5 Aplikace teorie střetu civilizací 29

Závěr 43

Seznam zdrojů 45

Úvod

Přední americký politolog Samuel Huntington vydal v roce 1997 publikaci Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu. V ní vyslovil hypotézu, dle které po konci studené války začíná na poli mezinárodního dění fungovat nový teoretický model, jehož základním stavebním prvkem nejsou národní státy, ale civilizace. Podle něj se nový svět formuje podél „kulturních linií" a velká část konfliktů bude vznikat na hranicích mezi odlišnými civilizacemi. Právě tyto konflikty budou pak dosahovat nejvyšších stupňů eskalace a jsou největší hrozbou pro mezinárodní společenství. Kniha je do jisté míry pojata jako soubor doporučení pro zahraniční politiku USA. Huntington upozorňuje na upadající roli USA jako světového hegemona a vyzdvihuje rostoucí význam východoasijských kultur, zejména Číny. Za jádro budoucích konfliktů považuje střetávání islámu a západní civilizace.

Huntingtonova hypotéza střetu civilizací, kterou poprvé publikoval v časopise Foreign Affairs v roce 1993, vyvolala nejvíce reakcí akademické sféry od zveřejnění *The Sources of Soviet Conduct*[1] George Kennana z roku 1947. Byla totiž v ostrém kontrastu s euforií *Konce dějin* Francise Fukuyamy a tehdejším multikulturním přístupem americké zahraniční politiky. Velké pozornosti se jí opakovaně dostalo po teroristických útocích na Světové obchodní centrum v září 2001, kdy se v podstatě potvrdila předpověď o rostoucí hrozbě střetávání islámu se Západem. Střet civilizací ovšem sklidil i celou řadu velmi negativních ohlasů, ve kterých je autorovi vytýkána zejména metodologická nejasnost a přílišné zjednodušování některých klíčových pojmů.

Huntington se ve Střetu civilizací zabývá především teoretickým vymezením, které stručně dokládá příklady ze současného vývoje na mezinárodním poli. K detailní analýze jednotlivých konfliktů zde nedochází, jelikož celá kniha je vlastně pokusem o zobecnění mezinárodně-politických vztahů. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl, že využiji prostoru, který zde autor zanechal, a pokusím se o aplikaci Huntingtonovy hypotézy o střetu civilizací na konkrétní konflikt, probíhající po rozpadu Sovětského svazu.

Po konci studené války došlo k vysokému počtu násilných konfliktů v celém světě. Nejvyšší koncentrací se však vyznačovaly především dvě oblasti, Balkán a Kavkaz. Jedná se o regiony, kde se střetávají tři velké civilizační okruhy: Západ, islám a pravoslaví. Proto jsou právě střety v těchto oblastech vhodným předmětem ke

[1] M. X. The Sources of Soviet Conduct. *Foreign Affairs*. Juillet 1947, Nr. 4; Vol. 25, S. 566-582.

zkoumání. S ohledem na předepsaný rozsah této práce a určitou požadovanou hloubkou analýzy jsem se rozhodl zabývat konflikty Jižního Kavkazu, přičemž toto téma jsem vzhledem k níže uvedeným důvodům ještě zúžil. V 90. letech zde eskalovaly spory mezi etnickými skupinami v Jižní Osetii, Abcházii a Náhorním Karabachu. První dvě zmíněné oblasti patří pod svrchovanost pravoslavné Gruzie, Náhorní Karabach je součástí muslimského Ázerbájdžánu. Spory v obou zemích dosáhly vysokého stupně eskalace a došlo v nich k zapojení vnějších aktérů. Navzdory podobným historickým a geografickým podmínkám se od sebe vývoj v těchto konfliktních oblastech značně liší.

Zatímco v Náhorním Karabachu proti sobě stáli příslušníci dvou civilizačních okruhů, pravoslavní Arméni a muslimští Ázerbájdžánci[2], ve válce v Gruzii je velmi obtížné hledat nějaký civilizační rozměr. Obyvatelstvo Abcházie i Jižní Osetie je nábožensky diferenciované, více jako polovinu tvoří pravoslavní křesťané, zbytek je muslimského vyznání, velkou váhu zde mají také původní pohanské zvyky. U Abcházců a Osetinců je role náboženství velmi potlačena a tyto etnické skupiny nespadají do žádného z Huntingtonových základních civilizačních okruhů. Z toho důvodu jsem se rozhodl, že se v této práci budu věnovat pouze konfliktu v Náhorním Karabachu, na kterém je možné testovat Huntingtonovu hypotézu. Konflikty v Gruzii zmíním pouze za účelem komparace v jednom z dílčích závěrů ohledně platnosti teorie střetu civilizací.

Cílem této práce je tedy zjistit, do jaké míry je možné aplikovat koncepci střetu civilizací Samuela Huntingtona na spor o Náhorní Karabach. Hypotézou, kterou bych chtěl v rámci této práce potvrdit či vyvrátit je, že rysy tohoto konfliktu odpovídají předpokladům nově vzniklého paradigmatu mezinárodních vztahů, které Huntington popisuje v monografii *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Budu se zabývat charakteristikou vývoje války v Ázerbájdžánu zejména z té stránky, která vypovídá o roli civilizačního faktoru v průběhu střetů. Důraz bude tedy kladen především na důvody vzniku konfliktu a roli primárních, sekundárních a terciárních aktérů.

Práce je rozdělena do dvou kapitol. První z nich se stručně zabývá obsahem publikace Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu. V jejím závěru jsou stanoveny základní předpoklady pro naplnění Huntingtonovy hypotézy. Druhá kapitola nejprve popisuje válku o Náhorní Karabach a posléze se pokouší zhodnotit míru

[2] V literatuře je také možné setkat se s pojmem Azeři. Ten označuje majoritní etnikum Ázerbájdžánu. V této práci používám kvůli zjednodušení pouze termín Ázerbájdžánci.

naplnění hypotézy střetu civilizací dle vytyčených předpokladů. V závěru práce je shrnuto, do jaké míry došlo k naplnění hypotézy Samuela Huntingtona na Jižním Kavkazu.

Při psaní této práce jsem čerpal především z monografií českých a zahraničních autorů, kteří se zaměřují na tematiku Kavkazu, např. *Small Nations And Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in The Caucasus* od Svante E. Cornella[3], *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War* od Thomase de Waala[4] nebo šířeji zaměřenou publikaci *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru* od Tomáše Šmída a Vladimíra Vaďury[5]. Při citování různých výroků jsem jako zdroj používal novinové články z on-line archivů *New York Times* a *Washington Post*. Dále jsem využil řadu odborných časopisů, např. *The Middle East Journal* a *Journal of International Affairs*.

[3] Svante E. Cornell je výzkumný ředitel Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program Joint Center. Je odborníkem na bezpečnostní politiku, nadnárodní kriminalitu a budování státu na Kavkaze.
[4] Thomas de Waal je britský novinář a spisovatel, který mapuje konflikty v oblasti Kavkazu. Velkou část informací čerpá z rozhovorů s obyvateli, politiky, vojáky apod. Je autorem řady publikací popisující postsovětskou éru Kavkazu.
[5] Tomáš Šmíd a Vladimír Vaďura jsou pracovníky katedry politologie na Fakultě sociálních věd Masarykovy univerzity v Brně .

1. Střet Civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu

V roce 1993 publikoval Samuel Huntington v prestižním časopise Foreign Affairs článek *„Střet civilizací?“*, jehož hlavní tezi je možné shrnout takto: *„ústředním a nejnebezpečnějším rozměrem rodící se globální politiky bude konflikt mezi různými civilizačními skupinami.“*[6] Článku se dostalo velké pozornosti čtenářů, jejichž kladné i záporné reakce vedly autora k vytvoření rozsáhlé publikace, která vyšla v roce 1997. Jejím hlavním cílem je zhodnotit, zda-li platí hypotéza, kterou si Samuel Huntington v názvu článku z roku 1993 vytyčil.

Huntington vymezuje hlavní cíle své publikace takto: *„Tato kniha není společenskovědní prací a ani jí být nechce. Pouze se pokouší interpretovat vývoj globální politiky po skončení studené války. Chce poskytnout rámec, jisté paradigma pohledu na globální politiku, které by mělo význam i pro vědce a bylo užitečné i pro politiky. Testem její smysluplnosti a užitečnosti nebude, zda dokáže vysvětlit vše, co se v globální politice odehrává, neboť to pochopitelně není možně. Spíše jím bude to, zda dokáže poskytnout takovou optiku pohledu na globální politiku, která by byla smysluplnější a přínosnější než ostatní paradigmata.“*[7]

Kniha je rozdělena do těchto pěti částí:

1. Svět civilizací
2. Proměnlivá civilizační rovnováha
3. Rodící se řád civilizací
4. Střet civilizací
5. Budoucnost civilizací

Pro účely této práce není nutné vysvětlovat obsah celé publikace. Zaměřím se tedy pouze na ty části, které považuji za relevantní, vzhledem ke zkoumaným konfliktům. Jedná se především o kapitoly Svět civilizací a Střet civilizací, těm bude věnován zvláštní oddíl. Z ostatních kapitol vyberu pouze několik málo důležitých poznatků.

1.1 Svět civilizací

Huntington se v této kapitole zabývá základním vymezením své hypotézy a jejím významem pro orientaci v současné globální politice. Dále popisuje roli civilizací v průběhu dějin, jejich podstatu a vztahy mezi civilizacemi v dnešním světě.

[6] HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu.* Praha: Rybka, 2001, s. 5.
[7] Tamtéž, s. 6.

V neposlední řadě zde dochází ke komparaci alternativních paradigmatických modelů jiných autorů.

S koncem studené války se rozpadlo paradigma dvou protichůdných, soupeřících ideologií a pro mnohé bylo logickým vyústěním nastolení jediné, vítězné ideologie. Myšlenky demokracie a liberalismu měly zajistit celosvětový mír, tzv. konec historie. Místo toho ovšem došlo v první polovině devadesátých let k vypuknutí celé řady mnohdy vysoce násilných střetů. Podle Huntingtona je podstatou tohoto fenoménu proces nově vznikajících identit. Národy a státy se již nedefinují podle příslušnosti k nějaké univerzalistické ideologii, ale kladou si základní otázku: „Kdo jsme?“ a ztotožňují se s kulturně určenou skupinou – kmenem, etnickou skupinou, náboženskou obcí, národem a na nejobecnější rovině s civilizací.[8]

Národní státy budou dle Huntingtona nadále hlavními aktéry mezinárodního dění, *„vydržují armády, řídí diplomacii, uzavírají smlouvy, vedou války, mají pod kontrolou mezinárodní organizace, ovlivňují a do značné míry utvářejí výrobu a obchod.“*[9] Jejich snahou stále bude získávat moc a bohatství a zajistit si vnější i vnitřní bezpečnost. Ovšem způsob, kterým státy dosahují svých vytyčených cílů není konstantní. Státy své zájmy sledují v každém historickém období jiným způsobem, přičemž jedním z klíčových determinantů je chápání hrozeb. *„Bez skutečných nepřátel neexistují skuteční přátelé. Pokud nedokážeme nenávidět to, čím nejsme, nemůžeme milovat to, čím jsme.“*[10]

Huntington říká, že hrozbou, kterou Západ pociťuje, už není Sovětský svaz a ani země bývalého komunistického bloku už nevidí ohrožení v rozpínajícím se impériu USA. Mnoho států světa musí nalézt novou odpověď na otázku, kdo je přítel a kdo je nepřítel: *„Politici i veřejnost pociťují méně častěji hrozby ze strany národa, jemuž – jak si myslí – rozumějí a mohou důvěřovat díky společné řeči, náboženství, hodnotám, institucím nebo kultuře.“*[11] Podle Huntingtona tedy státy v současnosti definují svou pozici v mezinárodním uspořádání čím dál více s ohledem na civilizační příslušnost. Ta je prvkem jak sjednocujícím, tak rozdělujícím. Národy patřící v minulosti do jednoho bloku se po konci studené války rozpadají podél kulturních hranic - např. Jugoslávie, Bosna, Sovětský svaz. Naproti tomu státy se stejnou kulturou, ovšem rozdělené

[8] Tamtéž, s. 14.
[9] Tamtéž, s. 22.
[10] Tamtéž, s. 12.
[11] Tamtéž, s. 23 – 24.

ideologií se sbližují. Příkladem je sjednocení Německa, vztahy dvou Čín nebo dvou Korejí.[12]

Globální politika po studené válce má dle Huntingtona multipolární a multicivilizační charakter. Je však nutné vymezit, co se myslí pojmem „civilizace". Huntington za tímto účelem čerpá z prací několika autorů, kteří se tímto tématem zabývali, zejména Arnolda Toynbeeho, Oswalda Spenglera, Carrola Quigleyho a Fernanda Braudela. Civilizaci definuje prostřednictvím různých citací, např. jako *„soubor kulturních vlastností a fenoménů"*, civilizace je *„typem morálního prostředí obsahujícího jistý počet národů, jejichž jednotlivé národní kultury jsou pouze zvláštní formou kultury obecné"*[13]. Právě tato část práce čelí kritice akademických kruhů. Huntington na žádném místě ve své knize přesně nevysvětluje, jakým způsobem je pro účely jeho teze vymezen termín civilizace, který navíc velmi často zaměňuje s pojmem kultura.[14] Částečné ospravedlnění tohoto nedostatku nabízí Huntington na straně 35, kde uvádí: *„Civilizace nemají žádné přesně vytyčené hranice ani žádné přesně ohraničené počátky či konce. Lidské chápání vlastní identity se může měnit, k čemuž ostatně také dochází."*[15]

Hlavních civilizačních okruhů je podle Huntingtona sedm nebo osm. Řadí mezi ně civilizaci západní, pravoslavnou, islámskou, hinduistickou, čínskou, japonskou, latinsko-americkou a možná subsaharskou Afriku. Argumentem pro zahrnutí prvních šesti zmíněných okruhů je obecná shoda mezi odborníky, zaměřujícími se na problematiku civilizací. Proč ale mezi hlavní civilizace zahrnul také latinsko-americký okruh a subsaharskou Afriku a jiné, např. judaismus opomenul, Huntington nevysvětluje.

Zásadními póly přitažlivosti a odpudivosti civilizačních okruhů vůči ostatním zemím mají být jejich ústřední státy. Zejména u čínské, západní a pravoslavné civilizace vykrystalizovala dle Huntingtona následující struktura: ústřední stát, členský stát, kulturně příbuzné menšiny v nečlenských státech a kulturně příbuzně národy v nečlenských státech.[16] Pokud je v rámci civilizačního okruhu určitý stát vnímán a respektován jako ústřední, může být zdrojem řádu a rovnováhy. Jeho absence (např. u

[12] Tamtéž, s. 15.
[13] Tamtéž, s. 33.
[14] „Střet civilizací" ve světle vědeckého výzkumu. In: MENDEL, M. *Střet civilizací? Dominance Západu, nebo dialog světových kultur*. Evropský literární klub, Praha 2002, ss. 20 – 48. Dostupné z: http://www.orient.cas.cz/odd/oaf/mendel/stretcivil.htm (citováno 5.9.2010)
[15] HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka, 2001, s. 35
[16] Tamtéž, s. 179.

islámské civilizace) může být naopak zdrojem nestability, zejména při řešení konfliktů. Ústředním státem západní civilizace jsou Spojené státy americké. Čína je ústředním státem čínské civilizace. Hinduistická kultura je vedena Indií a Rusko je ústředním státem pravoslavné civilizace. U ostatních civilizačních okruhů nemá žádná země pozici ústředního státu.

Podle Huntingtona prochází každá civilizace určitými stádii svého vývoje. Západ se zhruba od roku 1500 nacházel ve fázi prudkého vzestupu, brzy byl suverénně nejmocnější civilizací a jeho moc rostla až do konce 19. století. V dvacátém století definitivně skončilo jednosměrné působení Západu na ostatní civilizace a fáze „západní expanze“ je nahrazena stádiem „revolty proti Západu“. Západ je sice stále nejmocnější civilizací, ovšem jeho relativní moc se zmenšuje ve prospěch civilizací nezápadních.

1.2 Střet civilizací

Podle Huntingtona bude civilizační příslušnost na jedné straně usnadňovat spolupráci mezi národy, na straně druhé působit jako zdroj konfliktů. Tuto tezi podkládá několika tvrzeními: důsledkem sociálně-ekonomické modernizace nezápadních zemích je dislokace a odcizení obyvatelstva, vyvolávající potřebu smysluplnějších identit. Tím dochází k revitalizaci domácí identity a kultury.

Huntington říká, že naši vlastní identitu můžeme definovat pouze vztahem k jiné osobě, kmeni, civilizaci atp. Lidé ve vztazích k ostatním vždy rozlišovali mezi „my“ a „oni“, přičemž pro obě skupiny existovaly různé vzorce chování. Toto rozlišování má několik příčin: pocit nadřazenosti (nebo méněcennosti) vůči lidem, považovaným za odlišné, pocit nedůvěry a strachu vůči těmto lidem a komplikace při komunikaci (způsobené rozlišnostmi v jazyku a společenských normách). Skupiny „my“ a „oni“ existují v několika rovinách – kmeny, etnické skupiny, národy a v globálním měřítku civilizace.

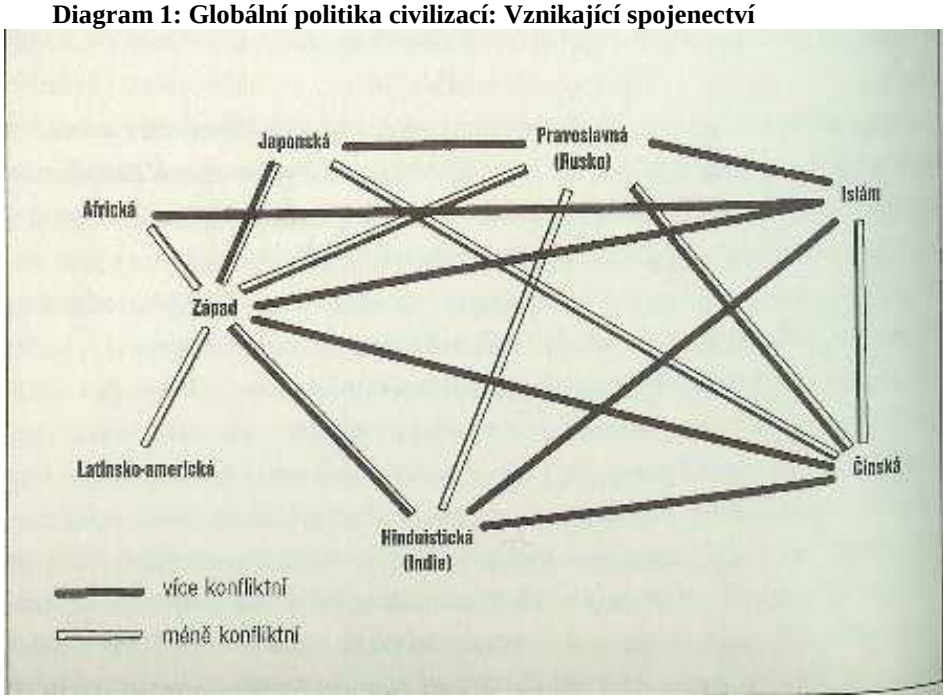
Podle Huntingtona se budou vztahy mezi civilizacemi pohybovat na škále od chladných vztahů po ozbrojené konflikty. Naděje na „intercivilizační partnerství“ se nenaplní a často vznikne situace, která by se dala popsat jako „studený mír“.[17] Intercivilizační konflikt bude mít dvě základní podoby – místní a globální. Na místní úrovni bude docházet k hraničním konfliktům mezi sousedícími státy odlišné civilizace, vnitrostátním konfliktům v těch státech, kde jsou skupiny obyvatel různých civilizačních okruhů a tam, kde zaniká multicivilizační stát a je třeba vytvořit nové

[17] Tamtéž, s. 245.

státní útvary. Na globální úrovni dochází ke konfliktům ústředních států. Jedná se o běžné problémy mezinárodní politiky jako je boj o vliv na utváření světového dění, soupeření o relativní vojenskou moc, o ekonomickou moc a blahobyt, územní spory a jiné.

Vztahy mezi jednotlivými civilizačními okruhy jsou znázorněné na Diagramu 1. Vyplývá z něj, že pravoslaví je více konfliktní vůči islámu, než vůči většině ostatních civilizací. Dle Huntingtona jsou příčinou za prvé historické souvislosti, zejména ruská expanze střetávající se s Turky, národy severního Kavkazu a středoasijskými emiráty. Za druhé jsou to ruské energetické zájmy, především zajištění vlivu v zemích oblasti Kaspického moře, které jsou pro Rusko důležité kvůli těžbě či přepravě ropy a zemního plynu. Dále se jedná o hrozbu islámského fundamentalismu, spojeného s demografickým růstem muslimské populace ve Střední Asii a na Kavkaze.[18]

Diagram 1: Globální politika civilizací: Vznikající spojenectví

Zdroj: HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka, 2001, s. 294.

Nejkonfliktnějším civilizačním okruhem je podle Huntingtona okruh islámský. Důvodů je několik. Jednak je to neexistence ústředního státu, změny v demografické rovnováze – prudký nárůst mladé generace a rozvoj islámského fundamentalismu. Dále se jedná o specifické geopolitické a historické faktory. Huntington hovoří o tom, že *„hranice islámu jsou hranicemi krvavými a stejný je i jeho vnitřek“*.[19]

[18] Tamtéž, s. 293.
[19] Tamtéž, s. 313.

1.2.3 Charakteristika válek na zlomových liniích

Konflikty probíhající na zlomových liniích mezi dvěma civilizačními okruhy bývají dle Huntingtona nejčastěji bojem o nadvládu nad určitým územím. Cílem soupeřících stran je dobýt dané území, přičemž dochází k vyhánění, vyvražďování nebo obojímu. Tyto konflikty jsou doprovázené vysokým stupněm násilí – mučení, masakry a znásilňování nejsou výjimkou. Války na zlomových liniích bývají dlouhotrvající – masové násilí se střídá s obdobím klidu, po kterém vypukají střety nanovo.

Huntington říká, že na rozdíl od ostatních konfliktů, jsou ty, probíhající na civilizačních hranicích, charakteristické tendencí postupně zahrnovat větší počet aktérů. Válčící strany chtějí každá získat podporu civilizačně příbuzných skupin, přičemž dovolání se této pomoci je s rozvojem komunikačních a transportních možností daleko jednodušší, než tomu bylo v minulosti. Globalizace tak umožnila morální, finanční, materiální i diplomatickou podporu bojujícím stranám.

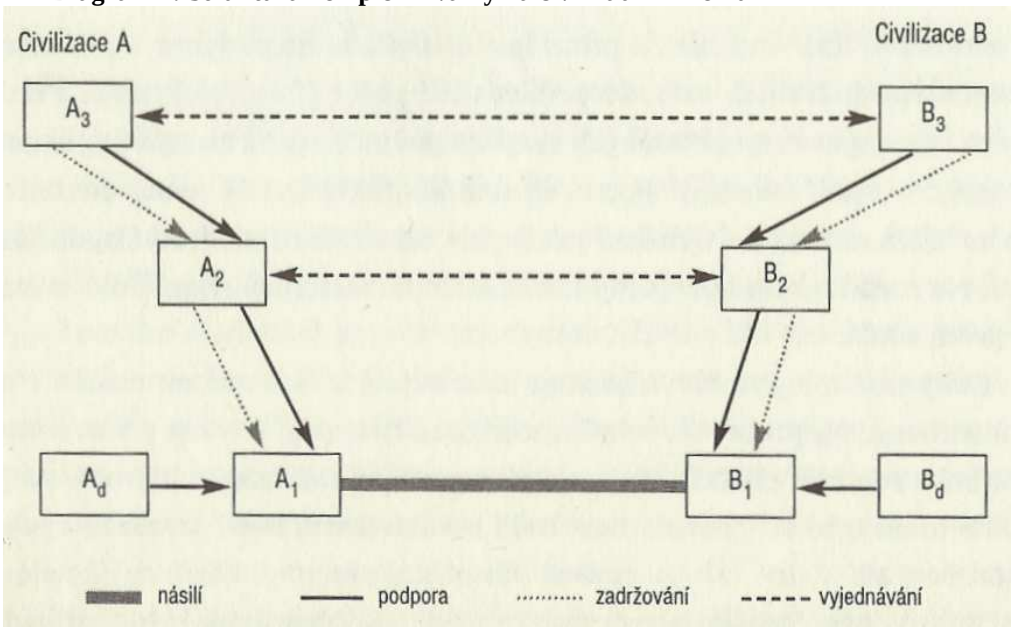
Války na zlomových liniích procházejí dle Huntingtona těmito fázemi: intenzifikace, expanze, omezení, přerušení a ve výjimečných případech i vyřešení. V počátcích konfliktu dochází postupně k vykreslování identit „my“ a „oni“, nepřítel je démonizován. Některé identity jsou upozaděny, naopak některé vystupují do popředí. V případě válek na zlomových liních dochází k tomu, že je nejvyšší důraz kladen na náboženství. To je totiž nejjednodušším způsobem, jak odlišit zlo od dobra a ospravedlnit boj proti nepříteli, nehledě na to, jaký byl primární zdroj konfliktu. Huntington říká, že různá náboženství, potažmo civilizace, jsou nejširší možnou identitou, o jakou je možno se opřít a ve válkách na zlomových liniích často nabývá klíčového významu. Pokud je tedy spor vykreslen jako civilizační, zvyšuje se jeho význam mimo jiné proto, že prohra v takovém konfliktu je pak vnímána jako prohra celé civilizace a vzniká nebezpečí dominového efektu.

S eskalací konfliktu na zlomové linii mají obě strany tendenci získat spojence a partnery ze zemí a skupin své civilizace. Čím déle trvá konflikt, tím více se dostává bojujícím stranám materiální, symbolické, vojenské, lidské, diplomatické, finanční a jiné pomoci od civilizačních partnerů. Díky tomu mají spory na zlomových liniích větší eskalační potenciál a k jejich urovnání je třeba mezinárodní spolupráce. Huntington dělí aktéry těchto konfliktů do tří skupin: primární, sekundární a terciární.

Primární aktéři jsou ti, kteří se přímo účastní bojů – mohou to být celé státy nebo pouze místní skupiny. Sekundární účastníci jsou s primárními stranami přímo spjati příbuzenským poměrem (např. vlády Chorvatska a Srbska v bojích v bývalé Jugoslávii).

Terciárními aktéry jsou státy spojené civilizační identitou s bojující stranou. Často to bývají ústřední státy civilizací, v takovém případě pak mohou hrát velkou roli diaspory primárních účastníků. Vztah aktérů války na zlomové linii zachycuje Diagram 2. Primárním aktérům (A_1, B_1) se dostává nejoddanější a nejupřímnější podpory od diasporních komunit (A_d, B_d). Sekundární a terciární účastníci mají do určité míry odlišné zájmy. Snaží se, krom podpory primárních aktérů, zároveň o zastavení bojů, aniž by se do nich přímo zapletli. Primární aktéry sice podporují, zároveň se snaží mírnit jejich požadavky. Terciární a sekundární aktéři též často vedou jednání se svými protějšky, aby nedošlo k eskalaci konfliktu na rovinu spřízněných zemí či ústředních států.

Diagram 2: Struktura komplexní války na civilizačním zlomu

Zdroj: HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka, 2001, s. 332.

Války na zlomové linii mívají hluboké kořeny, komplikovaný průběh, zahrnující velký počet aktérů a z těchto důvodů také velmi náročné podmínky pro nastolení trvalého míru. Huntington tvrdí, že faktory způsobující konflikt mohou vymizet v průběhu staletí, další variantou, jak ho ukončit, je úplná genocida jedné ze stran. Pokud nedojde k výše zmíněným případům, konflikt setrvává a periodicky se vracejí fáze násilí. Dočasné uklidnění konfliktu nastává při naplnění dvou předpokladů. Bojující strany jsou vyčerpány a radikální frakce tak oslabují na úkor umírněných. Druhým předpokladem je zájem a moc neprimárních aktéru ukončit boje, jelikož přímá jednání primárních účastníků jsou většinou kvůli vzájemné nenávisti v důsledku vypjatých bojů neuskutečnitelná.

Podle Huntingtona je značně nepravděpodobné, že by konflikt mohl být vyřešen za přispění nezúčastněného prostředníka, jelikož v civilizační rovině je těžké najít třetí stranu, kterou by oba primární účastníci považovali za důvěryhodnou. Sekundární a terciární aktéři mají schopnost efektivně jednat se svými protějšky, vyjednat dohodu a zatlačit na své příbuzné, aby ji dodrželi. Vyjednávání mají větší úspěšnost, pokud existuje vyvážené zapojení terciárních a sekundárních aktérů na obou stranách. K dosažení příměří ve válce na zlomové linii je dle Huntingtona nutné postupovat podle těchto kroků:

1. aktivní účast sekundárních a terciárních stran
2. vyjednávání terciárních stran o obecných podmínkách pro zastavení bojů
3. použití metody „cukru a biče“ od terciárních stran , aby sekundární strany byly donuceny tyto podmínky přijmout a vyvinuly tlak na strany primární, aby je přijaly i ony
4. ukončení podpory a vlastně zrada sekundárních stran na stranách primárních
5. v důsledku tohoto tlaku přijetí podmínek primárními stranami, které je pochopitelně poruší, jakmile uvidí, že to je v jejich zájmu[20]

Dle Huntingtona nemají primární účastníci schopnost sami ukončit válku na zlomové linii. Dosažení příměří je přímo závislé na vůli a moci sekundárních a terciárních aktérů, zejména ústředních států jednotlivých civilizací. *„Civilizační války vyvěrají zespodu, mír se snáší shůry.“*[21]

1.3 Předpoklady pro uplatnění hypotézy střetu civilizací

Aby bylo možno aplikovat teorii střetu civilizací, je třeba formulovat určité základní teze, které ji charakterizují. Vytyčuji si tedy čtyři předpoklady, na základě jejichž naplnění budu hodnotit míru platnosti Huntingtonovy hypotézy v regionu Jižní Kavkaz:

1. *Role civilizačního faktoru:* pokud dojde k vypuknutí konfliktu na zlomové linii, budou se do něj zapojovat vnější aktéři a to na základě civilizační příslušnosti.
2. *Struktura civilizačního konfliktu:* struktura konfliktu na zlomové linii bude odpovídat Diagramu 2 (viz výše), tedy budou do ní zahrnuti sekundární a terciární aktéři a diaspory v ústředních státech (pokud existují). Tito aktéři budou působit na horizontální úrovni na jednáních se svými protějšky a na

[20] Tamtéž, s. 360.
[21] Tamtéž, s. 364.

vertikální úrovni, kde budou podporovat své civilizační příbuzné, ale zároveň vyvinou tlak na dodržení vyjednaných smluv.

3. *Průběh civilizačního konfliktu:* Průběh konfliktu na zlomové linii se bude vyvíjet podle schématu čtyř fází - intenzifikace (nehledě na primární zdroj konfliktu dojde k přenesení civilizačního faktoru do popředí), expanze (zahrnutí sekundárních, popř. terciárních aktérů podle civilizační příslušnosti), omezení a přerušení (k tomuto dojde po vyčerpání primárních aktérů pod tlakem sekundárních a terciárních aktérů). Po fázi přerušení bude konflikt po určité době pravděpodobně opět obnoven.
4. *Nebezpečnost civilizačních konfliktů:* konflikty mezi příslušníky různých civilizací budou po všech stránkách rozsáhlejší, než konflikty vnitrocivilizační. Budou násilnější, déle trvající, zahrnou více aktérů a bude obtížnější (popř. nemožné) je vyřešit.

2. Konflikt v Náhorním Karabachu

Oblast Náhorní Karabach je území o rozloze zhruba 4800 km^2, mezinárodním společenstvím považované za součást území Ázerbájdžánu, v jehož vnitrozemí leží. Fakticky se ovšem jedná o autonomní oblast, s převážně arménským obyvatelstvem a se silnou vazbou na Arménii. Delší dobu napjatý stav v této oblasti eskaloval otevřeným válečným konfliktem v roce 1992, který byl ukončen uzavřením příměří o dva roky později. Tato část práce se věnuje nejprve širším historickým souvislostem, posléze bezprostředním příčinám vypuknutí konfliktu, jeho průběhem a způsobem řešení. Důraz je kladen především na roli civilizačního faktoru.

2.1 Historický úvod - kořeny konfliktu

Hornatý region, dnes nazývaný Náhorní Kačabách, leží na západě Ázerbájdžánu, velmi blízko hranic s Arménií. V průběhu dějin zde působilo především carské Rusko, Persie a osmanské Turecko. Původní kmeny obývající toto území, v té době nazývané Artsakh, spadaly pod útvar Kavkazské Albánie. Od 4. století sem postupně začínají pronikat Arméni a nejpozději v 6. století již tuto oblast ovládli a rozšířili zde monofyzitské křesťanství, to se stalo základním kamenem jejich národního uvědomění. Původní albánské obyvatelstvo postupně splynulo s arménskou společností. Na počátku osmého století byl Artsakh dobyt Araby a s nimi sem proniká islám. Pak se na nějaký čas opět stal součástí Albánie, ovšem od 11. století byl pod nadvládou seldžuckých Turků a od 13. století Mongolů. Ti zavedli název Karabach, v překladu černá zahrada. Od 17. století se v Karabachu střetávala Persie s Tureckem a na počátku 19. století byl Karabach dobyt carským Ruskem. Pod ruskou nadvládou zůstal, vyjma krátkého období po Velké říjnové socialistické revoluci, až do rozpadu Sovětského svazu. [22]

Právo na území Karabachu si přivlastňují jak Arméni, tak Ázerbájdžánci a oba národy se snaží svůj nárok odůvodnit mimo jiné hlubokými historickými kořeny. Z toho důvodu existuje několik verzí interpretace dějin. Podle některých je např. Arménům přisuzována kontrola Karabachu od 4. století př. n. l. až do nastolení perského chanátu v 18. st.[23] S cílem podpořit ázerbájdžánské národní cítění vznikly zase různé teorie,

[22] POTIER, T. *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia, A Legal Appraisal.* Kluwer Law International. Haag 2001, s. 1.
[23] CORNELL, S.E. *The Nagorno-Karabakh Conflict*. Department of East European Studies. Uppsala University, 1999. Report no. 46, str. 3.

posouvající příchod turkických kmenů na Kavkaz z všeobecně uznávaného 11. století až před příchod karabašských Arménů.[24]

Historické, etnické a mocenské střety na Kavkaze vytvořily podhoubí pro vznik konfliktu, jehož přímé kořeny bývají datovány do počátku ruské nadvlády nad územím Karabachu z počátku 19. století. V této době docházelo k silným migračním vlnám Arménů do Náhorního Karabachu (a přilehlých oblastí) a zároveň k vystěhování muslimského obyvatelstva, které prchalo z ruského područí. Car podporoval stěhování Arménů do oblastí říše, které byly osídleny Ázerbájdžánci a podoba Karabachu se výrazně změnila. Jedním z důvodů, které vedly k imigrace Arménů byl také sílící panturkismus na území Osmanské říše. Toto hnutí hlásalo spojení všech turkických kmenů do jednoho státu. Arménské obyvatelstvo bylo v tomto ohledu nepochybnou překážkou a stalo se obětí pronásledování, které ke konci 19. a na počátku 20. století vyústilo v masakry.[25] V rozmezí let 1915-1916 bylo podle některých zdrojů v Osmanské říši zabito více jak jeden milion Arménů a přes půl milionu jich bylo donuceno k emigraci.[26] Ázerbájdžánci byli z pohledu Arménů považováni za východní Turky a díky tomu se represe vůči Arménům v Osmanské říši staly jednou z příčin vzájemné nesnášenlivosti.[27]

První násilně střety mezi Armény a Ázerbájdžánci vypukly během roku 1905 v Baku. Poté se přenesly do dalších míst, zejména do tehdejšího hlavního města Náhorního Karabachu Šuše. Revoluce probíhající v té době celým Ruskem měla na Kavkaze podobu národně osvobozeneckých hnutí, jejichž součástí byly i radikální větve. Ty se podílely rozhodující měrou na vypuknutí násilí, v jehož průběhu zemřelo mezi 3100-10 000 jedinců a bylo zničeno přes 280 vesnic.[28]

Po bolševické revoluci 1917 se podařilo zemím Kavkazu dosáhnout autonomie. Vznikla Zakavkazská federace, která slučovala Gruzii, Arménii a Ázerbájdžán. Před koncem 1. sv. války vnikla do této oblasti osmanská vojska, která zde páchala násilí na Arménech. Vzápětí se Osmanská říše rozpadla a kontrolu nad územím přejali do vyhlášení výsledků Pařížské mírové konference Britové. Ti potvrdili autoritu

[24] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 147.
[25] Turecký nacionalismus se obrátil také proti dalším menšinám žijících na území Osmanské říše, zejména proti Kurdům, u kterých se formovalo silné emancipační hnutí.
[26] Webová databáze serveru Center for Russian Studies. Dostupné z: http://www2.nupi.no/cgi-win//Russland/etnisk_b.exe?Armenian (citováno 5.11.2010)
[27] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 149.
[28] Tamtéž.

Ázerbájdžánu nad územím Karabachu, ovšem Arménům, žijícím v této oblasti, byla přislíbena určitá autonomie. V roce 1918 se, díky vnitřním problémům, rozpadla Zakavkazská federace na jednotlivé státy.

Versailleská smlouva opět přiřadila Náhorní Karabach a oblast Nachičevanu Ázerbájdžánu. Britové se stáhli z Kavkazu a krátkou periodu samostatnosti jeho zemí ukončili v roce 1920 bolševici. Ti obsadili všechny tři státy a učinili z nich sovětské socialistické republiky. Určení hranic tak, aby byla zajištěna spokojenost všech bylo v podstatě nemožné - skupiny Arménů a Ázerbajdžánců se totiž v některých oblastech překrývaly tak, že je nebylo možné oddělit jednou linií. Sporné byly především oblasti Zangezur, Nachičevan a Náhorní Karabach. Po komplikovaných jednáních nakonec Ústřední výbor komunistické strany Ruska rozhodl, že první ze jmenovaných připadla Arménii a druhé dvě Ázerbájdžánu. Nachičevan se stal autonomní republikou, Zanzugar autonomii nezískal. Náhorní Karabach získal statut autonomní oblasti (Náhorní karabašská autonomní oblast - NKAO), přičemž při vytyčování přesných hranic bylo snahou, aby obsahovala co nejméně ázerbájdžánských vesnic. Díky tomu nakonec nemá Náhorní Karabach hranice s Arménií, přestože je v nejbližším bodě dělí necelých 12 km.[29] Hlavním městem se stalo Chankendi, přejmenované po arménském bolševikovi Stepanovi Šaumjanovi na Stepanankert (Šuša se po pogromu v roce 1920 stala městem s většinou ázerbájdžánského obyvatelstva).

Poté co se Arménie a Ázerbájdžán staly součástí SSSR, byly snahy o osvobození Náhorního Karabachu spíše utlumeny. Stejně tak se děje i v případě jiných etnických menšin v celém Sovětském svazu. Od 60. let ovšem opět postupně narůstá úsílí připojit NKAO k Arménské SSR. Nespokojenost arménských obyvatel Karabachu je směřována proti útlaku ze stran úřadů. Podle sčítání lidu v NKAO v roce 1979 bylo na sporném území 79 % obyvatel arménského původu, přičemž v roce 1939 to bylo 91 %.[30] Tuto proměnu vysvětlovali Arméni účelnou demografickou politikou Ázerbájdžánu. Ázerbájdžánská vláda měla údajně podporovat migraci Azerů do Karabachu, aby docházelo k postupnému snižování arménského procentuálního zastoupení a k oslabení pozic Arménů.[31]

---

[29] CORNELL. S.E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia.* Uppsala University. Uppsala 2002. Str. 104.
[30] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 78.
[31] *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. Human Right Watch/Helsinki 1994. Str. xviii. Dostupné z: http://books.google.com/books?id=4ipKwifQaNIC&dq=Nagorno+Karabakh&source=gbs_navlinks_s.

2.2 Bezprostřední okolnosti vypuknutí konfliktu

Impulsem pro snahu Arménů o připojení NKAO byl nástup Michaila Gorbačova a vyhlášení politik perestrojky a glasnosti. Arménská akademie věd vytvořila v roce 1987 petici požadující připojení NKAO a Nachičevanu a v Arménii pro ni získala stovky tisíc podpisů. Gorbačovův poradce Abel Abanbegjan v proslovu k arménským válečným veteránům v Paříži prohlásil, že Náhorní Karabach je historickým územím Arménie a měl by být navrácen. Gorbačov se ale posléze vyjádřil v tom smyslu, že by NKAO měl být udělen statut autonomní socialistické republiky. Tyto a další podobné proslovy napomáhaly rostoucímu antagonismu mezi oběma tábory. První násilný incident se stal ve vesnici karabašské Čardakli, s většinovým arménským obyvatelstvem, která odmítla uznat ázerbájdžánského ředitele sovchozu. Následně došlo ke střetům a vyhánění arménského obyvatelstva. V rostoucím napětí začalo docházet k vyhánění ázerbájdžánského obyvatelstva z Arménie. V roce 1988 dorazily vlny čítající desítky tisíc uprchlíků do Ázerbájdžánu a usadili na předměstí Baku a v Sumgaitu.[32] Právě v Sumgaitu došlo mezi 21. a 25. únorem 1988 k prvním projevům organizovaného násilí: Arméni byli vyháněni z domovů a podle oficiálních zdrojů jich přišlo o život 26.[33] Podle očitých arménských svědků mohlo být obětí až několik stovek.[34] Incident vyvolala informace o smrti dvou ázerbájdžánců v Náhorním Karabachu. V napjaté situaci se Moskva rozhodla nezasahovat. Podle některých byla hlavním důvodem snaha zabránit odtržení kavkazských republik od SSSR. Vnitřní spory na Kavkaze snižovaly schopnost dosáhnout autonomie na ruském centru a tím se stávaly pro Moskvu do určité míry žádoucím jevem.

Sovět NKAO vyslal v února 1988 do Moskvy žádost o samostatnost NKAO na Ázerbájdžánu. Toto rozhodnutí nezískalo podporu Moskvy. Gorbačov prohlásil, že politika glasnosti je zneužívána k požadavkům na změny hranic a podle článku 78 ústavy SSSR jsou takové změny možné pouze dohodou mezi svazovými republikami s následným souhlasem SSSR. Rozhodnutí moskevského centra brali Arméni jako zradu ze strany svých větších křesťanských bratrů.[35] Rozhodnutí Moskvy bylo překvapivé i v tom ohledu, že upřednostnilo zájmy muslimů oproti křesťanům, přestože muslimové

[32] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 80.
[33] Webová databáze serveru Center for Russian Studies. Dostupné z: http://www2.nupi.no/cgi-win//Russland/etnisk_b.exe?Armenian (citováno 5.11.2010).
[34] REMNICK, David . Soviet Tanks, Troops Said At Site of Ethnic Violence; Witnesses Put Armenian Toll at 350 Dead. *The Washington Post*. 12.3.1988.
[35] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 155.

byli v rámci SSSR považováni spíše za druhořadou menšinu. Gorbačovův postup je přičítán jeho snaze zabránit rozpadání Sovětského svazu, jeden individuální případ by totiž mohl spustit lavinu dalších.

12. července vyhlásil Sovět NKAO samostatnost Náhorního Karabachu na Ázerbájdžánu. Ázerbájdžán odsoudil toto vyhlášení jako nezákonné a stejné stanovisko zaujala i Moskva. Na mimořádně svolaném zasedání Prezídia Nejvyššího sovětu SSSR bylo vyhlášení samostatnosti anulováno. Gorbačov se rozhodl, že je třeba situaci uklidnit a vytvořil speciální komisi, která monitorovala dění v Náhorním Karabachu a podávala informace přímo Moskvě. V čele komise stanul Arkadij Volskij.[36] Volského komise se od 20. ledna 1989 přeměnila na administrativní těleso, které vykonávalo správu nad územím NKAO a poprvé od roku 1921 tak zde byla omezena autorita Ázerbájdžánu. Tento krok byl rozporuplně vnímán oběma stranami. Arménie pozitivně nahlížela na to, že se Moskva zajímá o dění v Karabachu, nicméně vinila Moskvu z toho, že zvyšuje podíl Ázerbájdžánců v NKAO tím, že zde umisťuje uprchlíky z Arménie. Podle sčítání lidu v roce 1989 žilo v NKAO 75 % Arménů a 25 % Ázerbájdžánců.[37]

Významným aktérem v boji za odtržení NKAO od Ázerbájdžánu byla arménská nacionalistická organizace Výbor pro Karabach (Ghabaragh Komité, GhK). Po demonstracích v Jerevanu z dubna 1989 došlo k zatčení části vedení GhK, ovšem další demonstrace spojené s generální stávkou pokračovaly v květnu poté, co se Moskva rozhodla umístit v Karabachu vojenské oddíly a tanky.[38] Nakonec došlo k propuštění vedení GhK a byla zlegalizována strana Arménské národní hnutí (Hajots Hamazgajn Šarzhum, HHS), s níž se GhK sloučil. HHS se posléze stalo nejsilnější opoziční politickou stranou v zemi, která stavěla především na rostoucím nacionalismu a podpoře odtržení NKAO. HHS následně podpořila vznik Národní rady, která měla nahradit moskevské vedení NKAO (Moskvou ale samozřejmě nebyl uznána).

V Ázerbájdžánu na popularitě získávala Lidová Fronta Ázerbájdžánu (Azerbaycab Xalq Cephesi, AXC). Tato strana bojující o národní emancipaci si mezi své cíle kladla mimo jiné konec moskevské správy nad NKAO. To se jí nakonec v listopadu 1989, po blokádě železniční tratě spojující Ázerbájdžán s Arménií, povedlo. Tato trať byla

[36] POTIER, T. *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia, A Legal Appraisal.* Kluwer Law International. Haag 2001, s. 7.
[37] *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. Human Right Watch/Helsinki 1994. Str. xiii.
[38] Tamtéž, Str. 1.

důležitým spojením Arménie s Ruskem a její blokáda významně poškozovala arménské hospodářství, zejména části země, které byly zdevastovány ničivým zemětřesením v prosinci roku 1988.[39] Pozice AXC ovšem nebyla tak silná jako pozice HHS, zejména díky tomu, že na rozdíl od etnicky homogenní Arménie, (kde jedinou významnou menšinou tvořili Ázerbájdžánci), bylo v Ázerbájdžánu několik neturkických etnik (Avaři, Kurdové, Lezginové, Talyšové, Thukové), které nepodporovali emancipační snahy Ázerbájdžánu.[40]

Na konci listopadu byl nicméně Náhorní Karabach opět pod svrchovanou vládou Ázerbájdžánu. To ukončilo víceméně klidnou periodu bez většího násilí, způsobenou přesunutím konfliktu do pozadí snah kavkazských zemí o osamostatní na Moskvě, proměnou politické scény v obou zemích a zemětřesením v Arménii. Sporadické násilí vyústilo na počátku roku 1990 v tzv. Černý leden. Demonstrace, svolaná AXC v Baku 13. ledna, vyústila v pogromy na Arménské obyvatele, při kterých jich zemřelo více než padesát.[41] 15. ledna byl v některých částech vyhlášen výjimečný stav a demonstrující v Baku, obávající se zásahu Moskvy, začali pomocí autobusů a osobních automobilů vytvářet barikády příjezdových cest do hlavního města. V noci z 19. na 20. ledna Moskva skutečně do oblasti vyslala vojenské jednotky, které se dostaly skrze barikády a poté zaútočily na z větší části neozbrojené Ázerbájdžánce, kterých zhruba sto zemřelo.[42] V důsledku lednových událostí nicméně z Baku uprchla většina Arménských obyvatel. Tato událost zvýšila odpor Ázerbájdžánců vůči moskevskému centru a AXC získala podporu na většiny obyvatel Ázerbájdžánu (vyjímaje NKAO). Jako držitelé faktické moci ve svých zemích tak proti sobě stály HHS a AXC.

Na obou stranách začalo docházet k vzniku ozbrojených složek. Arméni z Náhorního Karabachu dostávali dodávky zbraní z Arménie, na jejichž financování se aktivně podílela Arménská diaspora, zejména z Libanonu. Dále získávali zbraně přepadáváním konvojů sovětské armády a vykrádáním jejích zbrojních skladů.[43] Vznikající vojenské síly přijaly název Arménská ozbrojená armáda. Protiváhu tvořily jednotky ázerbájdžánského ministerstva vnitra OMON. Během roku 1990 začalo

[39] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 159.
[40] Tamtéž, s. 160.
[41] DOBBS, M. Baku Remembers `Martyrs for Freedom';Azerbaijani Resentment of Takeover by Soviet Military Seethes. *The Washington Post.* 3.3.1990.
[42] *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. Human Right Watch/Helsinki 1994. Str. 2.
[43] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 161 – 162.

docházet k vojenským střetům. Většina se odehrála v regionech Kazach a Chanlar a vyžádaly si několik desítek obětí.

Sovětský svaz se i přes zásah v Baku přikláněl na stranu Ázerbájdžánu a udržení jeho teritoriální integrity. K potlačení militarizace arménských jednotek mělo dojít prostřednictvím vojenské operace Kolečko, na které se podílely jednotky sovětské armády a OMONu. Probíhala na jaře a létě 1991 a během ní došlo k rozsáhlým kontrolám obyvatelstva na území Náhorního Karabachu. Každý občan, který se nacházel mimo území vlastní vesnice a nebyl vybaven tzv. *propiskou*, neboli povolenkou, mohl být uvězněn či deportován. Na tomto základě došlo k vylidnění více jak 20 vesnic a uvěznění několika stovek lidí.[44] Později téhož roku docházelo k násilným střetům, když Ázerbájdžánci bránili Arménům v návratu do opuštěných domovů.

V srpnu 1991 došlo k vyhlášení nezávislosti jak Arménie, tak Ázerbájdžánu na rozpadajícím se Sovětském svazu. Ázerbájdžán poté zrušil autonomní statut Karabachu a vyhlásil všeobecnou mobilizaci. Národní rada Náhorního Karabachu ovšem vyhlásila jeho nezávislost a 10. prosince se konalo referendum, jehož se účastnilo 82,2 % voličů (přičemž Ázerbájdžánci žijící na území Náhorního Karabachu hlasování z velké části bojkotovali) a 99,89 % se vyslovilo pro nezávislost na Ázerbájdžánu.[45] 28. prosince se konaly volby do parlamentu a nově zvolený parlament přijal 6. ledna *Deklaraci nezávislosti Náhorního Karabachu*.

2.3 Průběh konfliktu

Ázerbájdžánská strana měla před vypuknutím války podporu vojenských jednotek SSSR. Když se ale Sovětský svaz v prosinci 1991 rozpadl, jeho jednotky se z oblasti jižního Kavkazu začaly stahovat, což zanechalo Ázerbájdžánce v momentální nevýhodě. Zmatek a nedostatek dozoru způsobil, že vybavení sovětské armády bylo při stahování jednotek z oblasti rozprodáváno oběma stranám. Ty tak měly k dispozici těžké dělostřelectvo, ruční protitankové granátomety, raketomety, tanky a ozbrojená vozidla.[46] Válka vypukla v plném rozsahu na počátku roku 1992 poté, co se z oblasti začala stahovat sovětská vojska.

[44] *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. Human Right Watch/Helsinki 1994. Str. 4.
[45] POTIER, T. *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia, A Legal Appraisal.* Kluwer Law International. Haag 2001, s. 8.
[46] *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. Human Right Watch/Helsinki 1994. Str. 4.

Osamostatnění Arménie přineslo nový impuls pro boj o Náhorní Karabach. Kdokoliv projevil vůli bojovat za národní cíl, opatřil si zbraň a vydal se do Karabachu.[47] Vznikla tak neprofesionální armáda z dobrovolníků, jejímž jádrem byli zkušení rebelové, bojující v horách Karabachu už zhruba od roku 1988. Ti se někdy nazývali fedajíni (odkaz na arménské povstalce z přelomu století). Doplňkem se stali také někteří příslušníci bývalé sovětské armády. Z nich sehrál největší roli patrně 366. motorizovaný dělostřelecký pluk v Stepanankertu, tou dobou podléhající Společenství nezávislých států (SNS), který byl ponechán v Karabachu, údajně za účelem zabránění vypuknutí války.[48] Jeho příslušníci údajně prodávali či pronajímali vojenské vybavení, k němuž patřilo mimo jiné i deset tanků, a v některých případech se i za úplatu účastnili bojů.[49]

V Ázerbájdžánu byla situace pro vybudování armády daleko složitější. Silná pozice komunistické strany způsobila, že po vyhlášení nezávislosti byl jako první prezident zvolen bývalý předseda strany Ayaz Mutalibov.[50] Proti němu ovšem stála poměrně silná nacionalistická opozice a Mutalibov se obával, že dojde k násilnému převratu. Nově vzniklé Ministerstvo obrany nemělo k dispozici mnoho důstojníků, jelikož muslimové byli v ázerbájdžánské armádě diskriminováni a zastávali pouze nižší funkce.[51] Jedinou vojenskou sílu představovaly jednotky OMON, které ovšem dříve v bojích v Náhorním Karabachu spíše pouze asistovaly sovětským vojákům. Na území Ázerbájdžánu ovšem působily v celku početné „soukromé armády“ sestavené kolem opozičních vůdců čítající až několik tisíc mužů.[52] Vojenské síly obou znesvářených stran byly z velké části tvořeny dobrovolníky bez řádné vojenské průpravy, často kriminálními živly, profitujícími z černého trhu, který při válce prožíval konjunkturu. Ázerbájdžán byl ovšem oproti Arménii v silné nevýhodě, jelikož jeho vojenské síly byly odchodem Arméni zaútočili na ázerbájdžánské pozice v Karabachu v únoru 1992. Nejprve sovětů silně oslabeny a vnitřní politická scéna byla silně nestabilní.

[47] DE WAAL, T. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. NYU Press, London 2003, s. 163.
[48] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 164.
[49] DE WAAL, T. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. NYU Press, London 2003, s. 167.
[50] Azerbaijan. In: Online encyklopedie: *Encyclopedia Britannica*. Dostupné z: http://www.britannica.com/EBchecked/topic/46781/Azerbaijan/44300/The-Soviet-and-post-Soviet-periods?anchor=ref481452 (citováno 25.11.2010).
[51] DE WAAL, T. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. NYU Press, London 2003, s. 164.
[52] Tamtéž.

dobyli vesnice Malybejli, Karadagly a Agdaban a na konci února dosáhli zásadního vojenského vítězství, když dobyli strategické městečko Chodžaly.[53] Během útoku na Chodžaly docházelo k masakrům obyvatelstva, podle odhadů pozorovatelů Human Right Watch se počet obětí pohybuje mezi 200 až 1000.[54] Mezi Ázerbájdžánci se o této události mluví jako o genocidě. Dobývání Chodžaly se s největší pravděpodobností účastnil i 366. motorizovaný dělostřelecký pluk Společenství nezávislých států, jeho tanky, ozbrojená vozidla a podle mnohých svědků i jeho důstojníci a vojáci.[55] V souvislosti s několikaletým vyšetřováním zločinů v Chodžaly oznámil letos Ázerbájdžán Interpolu jména 38 osob hledaných kvůli válečným zločinům, mezi nimiž se objevují důstojníci 366. dělostřeleckého pluku. SNS.[56] Je ovšem velmi těžké prokázat, za jakých okolností se jednotka připojila k Arménům. Ruská strana tvrdí, že za tyto a podobné události nenese žádnou zodpovědnost. 366. dělostřelecký pluk SNS byl v květnu z oblasti povolán zpět, Arméni ze Stepanankertu se snažili zablokováním ulic zabránit jejich odchodu a posádka musela být nakonec eskortována helikoptérou, přičemž veškerá vojenská technika (např. 8 funkčních tanků) zůstala v Karabachu.[57]

Po dobytí Chodžaly Mutalibov rezignoval na post prezidenta a dočasně ho nahradil Jakub Mamedov. Moc v Ázerbájdžánu se začala přesouvat k opozici, zejména k AXC. Arméni mezitím v ofenzívě pokračovali a zaměřili se na kulturní centrum Ázerbájdžánců v Náhorním Karabachu, město Šuša. To bylo položené nad Stepanankertem, což z něj činilo strategicky důležitou pozici pro Ázerbájdžánce. Šuša byla dobyta v květnu a následně se Arménům podařilo dobýt i Lačin, čímž byl zabezpečen Lačinský koridor. Vzniklo tak přímé pozemní spojení mezi Arménií a Karabachem, což byl velmi důležitý strategický a politický krok k vítězství ve válce.

Přestože Arménie popírá přímou podporu válčícího Karabachu a tvrdí, že ti, kdo bojují v Karabachu jsou pouze dobrovolníci, karabašských střetů se účastnily celé jednotky arménské armády, které podle Human Right Watch jednaly na příkaz, nikoli

---

[53] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 164.
[54] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 96.
[55] GOLTZ, T. *Azerbaijan Diary: A Rogue Reporters´s Adventures in an Oil-Rich, War-Torn, Post-Soviet Republic*. M. E. Sharpe. New York 1999. Str. 124.
[56] Azerbaijan Names 38 People Wanted for Khojaly Massacre. Zpravodajský server *News.Az*. 24.2.2010. Dostupné z: http://www.news.az/articles/9871.
[57] DE WAAL, T. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. NYU Press, London 2003, s. 173.

dobrovolně. Arménie také přispívala na zhruba 85 % rozpočtu Náhorního Karabachu.[58] V podstatě se tedy jednalo o válku mezi dvěma státy, Arménií a Ázerbájdžánem.

Novým prezidentem Ázerbájdžánu se stal předák do té doby opoziční AXC, nacionalistický Abulfaze Elcibej. Po jeho nástupu začala ázerbájdžánská ofenzíva a v červnu se jí podařilo dobýt sever Karabachu - šaumjanský region a okolí města Mardakert, tj. necelou polovinu území Karabachu. Z těchto oblastí před Ázerbájdžánci uprchlo asi 40 000 obyvatel.[59] Na útocích se podílelo několik de facto soukromých armád, z nichž tu největší vedl Suret Husejnov, velmi vlivný a bohatý, prorusky orientovaný podnikatel. Díky svým zdrojům a moci si mohl dovolit získat velké množství vojenského vybavení a platit vojákům vysoké mzdy. V čele ofenzívy bylo zhruba 100 tanků a další ozbrojená vozidla, které mimo jiné Husejnov získal z 23. divize 4. ruské armády, sídlící v Gandže, kde měl velmi dobré kontakty. Dle několika svědků měla vozidla přímo ruské řidiče.[60] Podle Thomase de Waala[61] je velmi pravděpodobné, že Rusové se přímo účastnili nejen ofenzívy Ázerbájdžánců, ale také jejího odvrácení. Arméni, kteří nebyli na takový nápor připraveni, prý požádali o pomoc Rusko a to poslalo několik útočných helikoptér, pomocí nichž se podařilo útok zastavit.[62] Proč mohlo dojít k takto paradoxní situaci, kdy proti sobě stojí ruské jednotky na obou stranách je rozebráno v podkapitole Aplikace teorie střetu civilizací.

Na základě Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě, podepsané v Taškentu v květnu 1992 mezi Ruskem, Ázerbájdžánem, Arménií a dalšími nástupnickými státy SSSR, došlo k formálnímu přidělení sovětského vojenského vybavení jednotlivým zemím. Smlouvou byly stanoveny kvóty na zbraně a voj. vozidla pro jednotlivé státy.[63] Kvóty pro Arménii a Ázerbájdžán byly nastaveny do stejné výše viz Tabulka 1. Tato situace nahrávala Ázerbájdžánu, ve kterém bylo umístěno daleko více sovětského arsenálu – Arménie byla totiž během studené války koncipována jako nárazníková zóna v případě napadení sil NATO z Turecka. Pro Ázerbájdžán tak bylo

[58] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 96.
[59] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 166
[60] DE WAAL, T. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. NYU Press, London 2003, s. 195.
[61] Thomas de Waal je novinář a spisovatel, který mapuje konflikty Kavkazu. Velkou část informací čerpá z rozhovorů s obyvateli, politiky, vojáky apod.
[62] DE WAAL, T. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. NYU Press, London 2003, s. 196.
[63] *Agreement on the Principles and Procedures for the Implementation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*. Tashkent, 15.2.1992. Dostupné z: http://www.fas.org/nuke/control/cfe/text/tashka.htm (citováno 5.11.2010)

daleko snazší chopit se sovětského arsenálu a limity stanovené smlouvou byly z jeho strany překročeny. Do konce roku 1992 se mu podařilo obstarat si 278 tanků, 338 ozbrojených vozidel, 294 děl a 50 bojových letounů.[64] Arménie měla v té době k dispozici pouze 77 tanků, 189 ozbrojených vozidel, 160 děl a pouze 3 bojové letouny.[65]

Tabulka 1: Povolené množství vybavení pro Ázerbájdžán a Arménii

battle tanks: - including in active units	not more than 220 units not more than 220 units
armored combat vehicles - including in active units - of these, AIFVs and HACVs - including HACVs	not more than 220 units not more than 220 units not more than 135 units not more than 11 units
artillery - including in active units - combat aircraft - attack helicopters	not more than 285 units not more than 285 units not more than 100 units not more than 50 units

Zdroj: Agreement on the Principles and Procedures for the Implementation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. Tashkent, 15.2.1992. Dostupné z: http://www.fas.org/nuke/control/cfe/text/tashka.htm.

Tehdější president Arménie, Ter-Petrosian, se k dění ohledně sovětského arsenálu vyjádřil takto: *„Ukázalo se, že v Ázerbájdžánu bylo asi třikrát více zbraní než v Arménii, a když jsme mluvili s ruskou stranou, podařilo se mi je nakonec přesvědčit, že bychom měli být kompenzováni. A Jelcin s tím souhlasil a shodli jsme se, že by měla být zachována rovnováha.“*[66] Ter-Petrosian trval ovšem na tom, že Rusko podporovalo vojensky Armény jen čistě kvůli udržení rovnováhy na Kavkaze (a vojenské vybavení bylo tedy poskytováno jen do té míry).

Arménům se v průběhu roku 1992 podařilo vytěsnit protivníka ze severu Karabachu a dobýt zpět ztracená území šaumjanského regionu a Mardakert, což umožnilo návrat arménského obyvatelstva do této oblasti. V Ázerbájdžánu vyvolala opětovná ztráta území vnitropolitickou krizi. Huseinov se stáhl zpět do Gandži, odkud se začal připravovat na puč proti Elcibejovi. V červnu 1993 vyrazil s armádou, doplněnou civilisty, jako živými štíty, z Gandži do Baku. Elcibej proti němu vyslal bojové helikoptéry, které se ovšem připojily k rebelům a Husejnov dosáhl svého cíle v postatě

[64] CHETERIAN, V. *Little Wars and a Great Game: Local Conflicts and International Competition in the Caucasus*. Swiss Peace Foundation, Institute for Conflict Resolution, Berne 2001, s. 15.
[65] Tamtéž.
[66] DE WAAL, T. *Myths and Realities of Karabakh War: Misinformation and False Versions of History in Armenia and Azerbaijan Perpetuate Nagorny Karabakh Tragedy.* Institute For War and Peace Reporting, 21.2.2005. Dostupné z: http://iwpr.net/report-news/myths-and-realities-karabakh-war (citováno 21.11.2010)

bez boje.[67] Elcibej uprchl do Nachičevanu a byl zbaven prezidentské funkce. Elcibejův úřad dočasně zastupuje mluvčí parlamentu Hejdar Alijev. Husejnov, který původně chtěl post presidenta pro sebe, nakonec ustoupil a smířil se s funkcí premiéra – patrně proto, že Alijev měl daleko větší politickou moc a zkušenosti a Husejnov zároveň nemusel nést plnou zodpovědnost za případně vojenské neúspěchy.[68] Je nutné dodat, že za celou akcí patrně stojí Moskva, která musela dát k Husejnově tažení přinejmenším tichý souhlas. Za osobou Hejdara Alijeva stojí podle Goltze snaha Turecka uchovat si vliv v Ázerbájdžánu (dobré vztahy s Tureckem měl jeho předchůdce Elcibej).[69]

Arméni využili zmatků v ázerbájdžánské politické sféře a útěku Elcibeje. Od jara 1993 začali s vlnou útoků, která tentokrát neustala na území Karabachu, ale přesunula se i do strategických pozic mimo – dobyty byly oblasti okolo Agdamu na východě, Kelbadžaru na západě, Fizuli na jihovýchodě a Džebrailu na jihu. V tu chvíli dělilo Armény od íránských hranic zhruba 15 km. Na územích dobývaných v průběhu 1993 žili téměř výlučně Ázerbájdžánci a jedním z důsledků arménské ofenzívy byly obrovské masy uprchlíků. Část z nich překračovala ázerbájdžánsko-íránské hranice a usazovala se v Íránu, kde je vítali jejich etničtí příbuzní.[70] Írán na to reagoval umístěním části své armády do blízkosti hranic s Ázerbájdžánem a Arménií. Uprchlíci byli donuceni se vrátit na území Ázerbájdžánu, kde nechal Írán postavit uprchlické tábory.[71] Írán začal vyvíjet tlak na Arménii, aby zastavila ofenzívu – v novinách *Kayhan International* se objevilo vyjádření Teheránu: *„Pokud bude ohrožen mír a bezpečí na našich hranicích, naši vůdci si nebudou moci dovolit nechat událostem volný průběh“*[72]. Toto stanovisko bylo později potvrzeno prezidentem Íránu Hafsemim Rafjansanim. Posléze došlo k podobné reakci i ze strany Turecka, které počínání Arménů odsoudilo s požadavkem, aby došlo k jejich stažení z okupovaných území a do oblasti jeho hranic s Arménií byly poslány vojenské sbory.[73] Na Arménii se snesla kritika světového veřejného mínění a v roce 1993 vydala Rada bezpečnosti OSN tři rezoluce, odsuzující okupaci

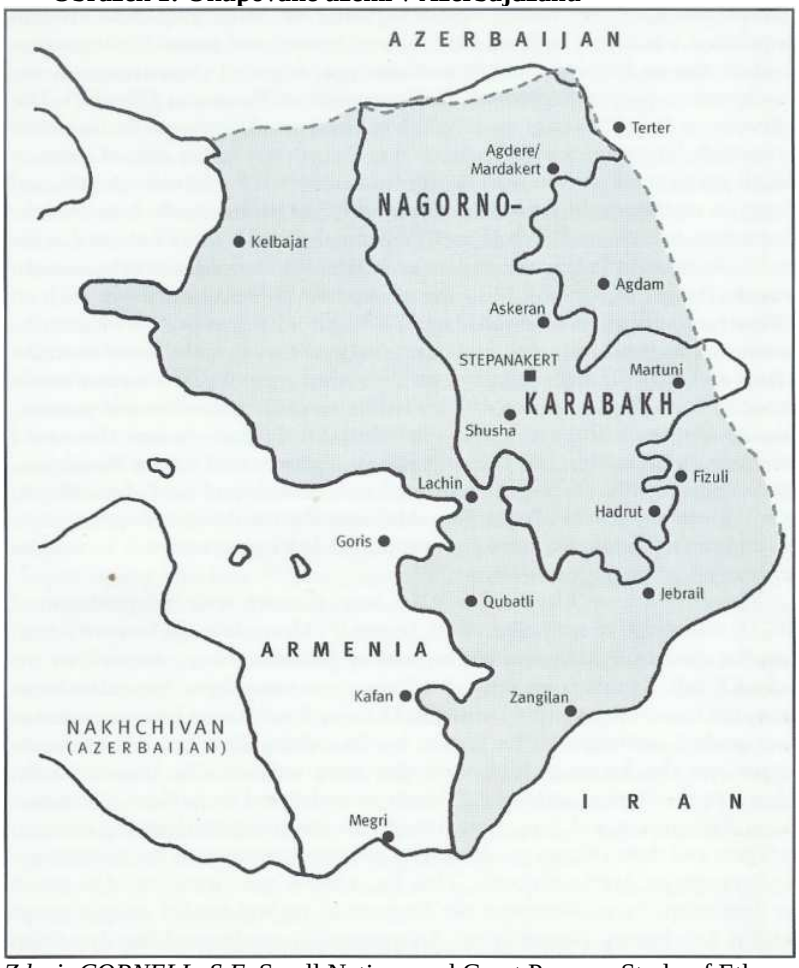
[67] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 167.
[68] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 101.
[69] Tamtéž, str. 100.
[70] Na severu Íránu, v oblasti, která je někdy nazývána Perský Ázerbájdžán žije přes 15 milionů Ázerbájdžánců, tj. více než v samotném Ázerbájdžánu. Ti zde tvoří většinu, což představuje potencionální hrozbu pro Írán, v případě, že by žádali spojení s Ázerbájdžánem.
[71] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 104.
[72] *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. Human Right Watch/Helsinki 1994. Str. 37.
[73] Turkey Moves Troops To Armenian Border. *The New York Times.* 4.9.1993.

ázerbájdžánského území mimo Karabach. Diplomaticky se do eskalujícího konfliktu vložilo Rusko, které vyjednalo klid zbraní.

Boje nicméně pokračovaly v říjnu 1993, kdy se arménská ofenzíva posunula více na jihozápad, směrem k městu Zangelan. Snahou bylo dobýt poslední teritorium ovládané Ázerbájdžánci na jih od Karabachu. Arménské síly byly úspěšné a až na několik pruhů území při hranici s Íránem se jim podařilo oblast dobýt. Tím dosáhly maximální teritoriální expanze a území, která se jim podařilo obsadit kontrolují síly Náhorního Karabachu dodnes, viz Obrázek 1. Přes řeku Arax prchaly davy ázerbájdžánských obyvatel do Íránu. Zhruba 1000 íránských vojáků údajně překročilo hranice Ázerbájdžánu, aby zajistilo nárazníkovou zónu pro případ konfliktu, vzápětí se ale stáhli zpět za hranice.[74] Turecko posílilo své síly u hranic s Arménií a prohlásilo, že pokud dojde k invazi do Nachičevanu, bude to znamenat vyhlášení války mezi Tureckem a Arménií.[75] V tomto momentě dosáhla válka o Náhorní Karabach nejvyššího rizika rozšíření do okolních států.

[74] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 105.
[75] SHAPIRO, M. Russian Mediation Urged in Caucasus; Talks Sought to Halt 5-Year-Old Armenian-Azerbaijani Conflict. *The Washington Post.* 9.9.1993.

Obrázek 1: Okupované území v Ázerbájdžánu

Zdroj: CORNELL. S.E. Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus. *Routledge Curzon. London 2001. Str. 103.*

Na přelomu let 1993 – 1994 se o ofenzívu pokusil také Ázerbájdžán a to na severu v oblasti Mardakertu a Agdamu. Arméni ji ale odrazili a v protiofenzívě se pokusili dobýt Jevlach a odříznout od sebe Baku a Gandžu, což se jim nakonec nepodařilo.[76] Válka, trvající přes dva roky, totálně vyčerpala obě strany, které přičiněním ruského ministra obrany Pavla Gračeva[77] podepsaly v červenci 1994 příměří, postavené na základech Biškekského protokolu SNS. Pod dokumentem, jehož platnost trvá až dodnes, jsou podepsáni zástupci Ruska, SNS, Kyrgystánu, Arménie, Ázerbájdžánu a také Náhorního Karabachu, který byl tímto v podstatě postaven na stejnou úroveň s ostatními a uznán za aktéra konfliktu.[78] Příměří je nicméně sporadicky porušováno v hraniční oblasti mezi Karabachem a Ázerbájdžánem a mezi lety 1994 – 1999 během

[76] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 169.
[77] *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. Human Right Watch/Helsinki 1994. Str. 83.
[78] The Bishkek Protocol. Biškek, 5.5.1994. Dostupné z: http://www.nkrusa.org/nk_conflict/documents.shtml#two (citováno 13.11.2010)

střetů podle pozorovatelů OBSE údajně zemřelo 1600 osob.[79] Poslední ze střetů, který zaznamenala média se odehrál v létě letošního roku a vyžádal si pět obětí.[80]

2.4 Řešení konfliktu

O zprostředkování míru mezi znesvářenými stranami se pokoušelo několik aktérů, ale zatím se nepodařilo žádnému uspět, a tak soužití mezi Náhorním Karabachem a Ázerbájdžánem je zatím stále regulováno pouze podepsaným příměřím. Snahy o vyřešení konfliktu mírovou cestou vyvíjeli už před vypuknutí horké války např. kazašský prezident Nursultan Nazarbajev spolu s Borisem Jelcinem.[81] Od počátku bojů se jako mírotvůrce snaží působit všechny tradiční mocnosti regionu, tedy Irán, Turecko a Rusko. Poslední jmenovaný byl nicméně při jednání nejaktivnější a také nejúspěšnější. Aktivní jsou také jiné země, např. Francie, či USA.

OSN se na řešení konfliktu podílí pouze skrze vydávání rezolucí Rady bezpečnosti, které odsuzují použití násilí při řešení karabašského sporu a vyzývají k zachování integrity států, nicméně nenabízejí žádnou formu urovnání sporu. Tuto zodpovědnost delegovala OSN na nově vzniklou KBSE (Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě). Té se zatím nepodařilo dosáhnout žádných zásadních výsledků, ale její role (a později role jejího nástupce - OBSE) byla pro řešení sporu velmi významná. Existují názory, že západní státy prosadily přesunutí kompetencí pro řešení války v Karabachu na KBSE, aby tak vyřadily z jednání Írán, který nebyl členem KBSE.[82] Dalším faktorem mohl být tlak Ruska, které považovalo zhruba do poloviny 90. let KBSE za organizaci, ve které má značný vliv, na prosazení KBSE jako hlavní bezpečnostní organizaci v Evropě na úkor NATO.[83] Většinou je nicméně jako vysvětlení uváděn fakt, že OSN byla v té době přesycena konflikty eskalujícími po konci studené války.

KBSE vytvořila v březnu 1992 jedenáctičlennou komisi, která měla sloužit jako fórum pro zprostředkování vyjednávání mezi stranami konfliktu. Jedním z cílů bylo

---

[79] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 106.
[80] OSCE, EU Condemn Karabakg Armed Conflict. Caucasus Report. *Radio Free Europe.* 24.6.2010. Dostupné z: http://www.rferl.org/content/OSCE_EU_Condemn_Karabakh_Armed_Incident/2079009.html (citováno 23.11.2010)
[81] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 163.
[82] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 110.
[83] ENTIN, M., ZAGORSKI, A. *Can the European Security Dialogue Return Russia the Sense of Ownership of the OSCE*? In: *The EU-Russia Centre Review: Russia, The OSCE and European Security*. EU-Russia Centre. 2009, Issue 12. Dostupné z: http://www.eu-russiacentre.org/wp-content/uploads/2008/10/Review_XII.pdf (citováno 16.12.2010)

uspořádat mírovou konferenci v Minsku, a přestože se tam nakonec žádná neuspořádala, vznikl název Minská skupina. Členy jsou dnes Arménie, Ázerbájdžán, Bělorusko, Německo, Itálie, Švédsko, Finsko, Turecko a tzv. Trojka OBSE – Rusko, Francie a USA, v rámci níž rotuje předsednictví.[84] Při snaze dosáhnout svých cílů narážela Minská skupina na řadu překážek. V prvé řadě se jednalo o neochotu válčících stran přijmout řešení diplomatickou cestou. Zejména Arméni, kteří měli vojensky navrch, neviděli důvod, proč nevyužít své výhody k dobývání dalších území a tím si vylepšit výchozí situaci v momentě, kdy k jednání dojde. Konflikt v Karabachu byl prvním, který KBSE řešila a z toho vyplývalo i několik omezení: neexistoval např. konsenzus v tom, kdo bude poskytovat peacekeepingové síly (Rusko prosazuje co největší podíl svých sil, Arméni odmítají účast Turecka apod.).[85] Další problémy vytvářelo Rusko, které svými paralelními vyjednávacími aktivitami během války podrývalo autoritu Minské skupiny. Nakonec bylo také výrazně úspěšnější, než Minská skupina, když se mu podařilo sjednat důležitá příměří v únoru a květnu 1994. Při květnových jednáních o příměří nebyl předseda Minské skupiny Jan Eliasson připuštěn na jednání a ruský ministr obrany Gračev se snažil prosadit rozmístění 1800 ruských vojáků na půdu Ázerbájdžánu v rámci peacekeepingové mise.[86] Aktivity Ruska vzbudily nesouhlas u ostatních členů KBSE (s výjimkou Arménie) a na summitu KBSE v roce 1994 (kdy byl změněn název na OBSE) bylo rozhodnuto, že dojde k integrování mírových iniciativ Minské skupiny a Ruska.

Neschopnost OBSE dosáhnout konečného řešení konfliktu ale spočívá ve velké míře ve výchozích pozicích přímých aktérů konfliktu. Základním stanoviskem Ázerbájdžánu je zachování jeho územní integrity, naproti tomu karabšští Arméni jsou v nejkrajnějším případě ochotni akceptovat i federaci. Sporných bodů je samozřejmě celá řada: vymezení hranic, okupovaná území, bezpečnostní záruky, peacekeepingové složky, problematika uprchlíků a další.[87] Postoje karabašských Ázerbájdžánců se shodují s postoji Ázerbájdžánu. Podobně Arménie, která sama nepřipouští, že by byla stranou konfliktu (karabašské Armény pouze zastupuje), se ve svých postojích shoduje

[84] Minsk Process. Webové stránky OSCE. Dostupné z: http://www.osce.org/item/21979.html (cit. 14.11.2010)
[85] POTIER, T. *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia, A Legal Appraisal.* Kluwer Law International. Haag 2001, s. 90.
[86] *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. Human Right Watch/Helsinki 1994. Str. 83 – 84.
[87] Průběhem mírových jednání a pozicemi jednotlivých stran se důkladně zabývá Tim Potier ve své práci *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia: a legal appraisal* na stranách 83 - 112

s karabašskými Armény.[88] Faktem je, že republiku Náhorního Karabachu, vyhlášenou v roce 1991, dodnes nikdo (ani Arménie) de iure neuznal. Výsledkem války bylo obsazení území o rozloze necelých 14 % Ázerbájdžánu Armény, vyhnání asi 750 000 ázerbájdžánských uprchlíků z okupovaných území a vlastní Arménie mezi lety 1988 – 1994 a nenávist mezi oběma národy, která je umocněna jejich vzájemnou izolací a pokračující *„démonizací"* nepřítele.[89] Výše zmíněné údaje mohou být důvodem pro vypuknutí nové fáze války, pokud se nepodaří dosáhnout řešení diplomatickou cestou.

2.5 Aplikace teorie střetu civilizací

Samuel Huntington považuje válku v Náhorním Karabachu za typickou válku na zlomové linii, ve které proti sobě stojí muslimové a pravoslavní křesťané.[90] Primárními aktéry jsou zde Arméni z Náhorního Karabachu a na druhé straně vláda a občané Ázerbájdžánu. Sekundárním aktérem je pouze vláda Arménie a terciárně se na konfliktu podílejí Írán, Rusko a Turecko. Muslimský Ázerbájdžán byl podle Huntingtona podporován především Tureckem, a to z důvodů civilizační sounáležitosti. Dokládá to např. tímto výrokem Bilgina Unana, pracovníka ministerstva zahraničí: *„Není možné zůstat netečnými, když vám zabíjejí příbuzné... Jsme pod tlakem, naše noviny jsou plné zvěrstev... Třeba bychom měli Arménii ukázat, že v tomto regionu existuje velké Turecko".*[91] Tato citace ovšem zcela jednoznačně nepoukazuje na civilizační kontext. Na první pohled se spíše zdá, že se tento turecký politik vyjadřuje v duchu panturkismu, tedy, že se nejedná o podporu muslimských příbuzných na bázi civilizační, ale na základě příslušnosti k turkickému národu. To, že Írán a posléze Turecko vyslali svá vojska k hranicím Ázerbájdžánu, respektive Arménie, hodnotí Huntington jako *„soutěžení v poskytování ochrany Ázerbájdžánu"*[92]. Rusko mělo za Gorbačovovy vlády podporovat vládu v Baku, jelikož byla na rozdíl od Arménie „poslušnější". Po rozpadu Sovětského svazu ovšem upřednostnila Moskva podle Huntingtona dlouhodobé kulturní a historické faktory a začala podporovat Arménii, která neměla na výběr a musela se s Ruskem spojit, jelikož je na něm závislá v dodávkách energie, surovin, potravin a je

[88] ŠMÍD, T. *Etnický konflikt o Náhorní Karabach*. In: VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, s. 170.
[89] DE WAAL, T. *Myths and Realities of Karabakh War: Misinformation and False Versions of History in Armenia and Azerbaijan Perpetuate Nagorny Karabakh Tragedy.* Institute For War and Peace Reporting, 21.2.2005. Dostupné z: http://iwpr.net/report-news/myths-and-realities-karabakh-war (citováno 21.11.2010).
[90] HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu.* Praha: Rybka, 2001, s. 338.
[91] Tamtéž, s. 339.
[92] Tamtéž, s. 340.

obklopena nepřátelskými státy, před kterými potřebuje ochranu.[93] Klíčovou roli pro přežití Arménie během blokády ze strany Turecka a Ázerbájdžánu přisuzuje Huntington arménské diaspoře v západní Evropě a severní Americe.

Huntington věnuje ve Střetu Civilizací konfliktu v Náhorním Karabachu necelé 4 strany, přičemž zde v podstatě nevysvětluje, proč se domnívá, že Írán a Turecko podporovaly Ázerbájdžán kvůli stejné civilizační příslušnosti. Podobně zde sice uvádí, že se Rusko přiklánělo na obě strany a tím se snažilo snížit íránský a turecký vliv na Kavkazu, ovšem neobjasňuje, jak tento fakt zapadá do jeho hypotézy. Aby bylo možné zhodnotit první z vytyčených předpokladů - roli civilizačního faktoru - je třeba se zaměřit na neprimární účastníky a diplomatickou, finanční a vojenskou pomoc, kterou válčícím stranám poskytovali. Rozsah zapojení hlavních nepřímých aktérů konfliktu (Turecka, Íránu a Ruska) a především důvody, které k němu vedly, se tedy pokusím rozebrat zde.

2.5.1 Turecko a válka o Náhorní Karabach

Přestože turkické národy tvoří velkou část obyvatel Kavkazu a Střední Asie, byl zájem Turecka o tyto oblasti v průběhu studené války minimální. Důvodů je několik, např. respekt ze SSSR, angažovanost Turecka v západních strukturách a přežívající principy kemalismu. S rozpadem Sovětského svazu došlo na jeho bývalém území k vytvoření určitého mocenského vákua. Vyplnit toto vákuum na Kavkaze a Střední Asii se stalo novou výzvou turecké zahraniční politiky, která v mnohých z nově vzniklých států viděla své „ztracené příbuzné“. Tím také značně stoupl význam Turecka pro jeho západní spojence, kteří zde bojují o moc zejména s Íránem a Ruskem.[94] Ázerbájdžán byl pro Turecko možná ze všech států těchto postsovětských oblastí nejdůležitější. Ázerbájdžánci jsou turkický národ a jsou si s Turky kulturně i jazykově velmi blízcí. Turecko bylo vůbec prvním státem, který uznal nezávislost Ázerbájdžánu. Význam Ázerbájdžánu pro Turecko (a také pro Írán a Spojené státy) spočívá v jeho strategické geopolitické úloze – je spojnicí ke Střední Asii, jediným kavkazským státem s přístupem ke Kaspickému moři a má potenciální surovinové (zejména ropné) bohatství.[95] Je také důležité zmínit, že stabilita a ekonomický rozvoj celého Jižního Kavkazu, přináší pozitiva pro turecké hospodářství, protože jde o potenciálního

[93] Tamtéž, str. 341
[94] KARDAS SABAN. Turkey: Redrawing The Middle East Map Or Building Sandcastles? *Middle East Policy*, Vol. XVII, No 1. 2010
[95] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 291.

obchodního partnera. Naproti tomu válčení v bezprostředním sousedství přináší Turecku hrozby v podobě uprchlických vln, odříznutí od strategických koridorů a tím narušení vnitřní rovnováhy státu.

Překážkou v turecko-arménských vztazích je údajná genocida arménského obyvatelstva v roce 1915. Na počátku 90. let se Arménie snažila, aby vztahy s Tureckem nebyly touto historickou událostí zatíženy, to se ale ukázalo jako nemožné. Od vypuknutí konfliktu v Náhorním Karabachu bylo Turecko na straně Ázerbájdžánu, svoji podporu vyjadřovalo na mezinárodních fórech, s Arménii vůbec nenavázalo diplomatické styky a v roce 1993 uvalilo společně s Ázerbájdžánem na Arménii embargo (Ázerbájdžán uzavřel hranice s Arménií dříve - částečně už v roce 1989, kompletně pak v roce 1991).[96] Hlasitým zastáncem protiarménského přístupu byl turecký prezident Turgut Özal, který např. prohlásil: *„Měli bychom Armény trochu postrašit“*.[97] Noviny, které přinášely články o zabíjení a vyhánění Ázerbájdžánců rozpoutaly značnou míru nevole mezi Turky, zejména u příznivců extrémní pravice, kterých bylo v Turecku téměř deset procent.[98] Občané pak vyvíjeli tlak na vládu, aby vojensky pomohla svým „příbuzným“ v Ázerbájdžánu. K tomu ovšem s největší pravděpodobností nikdy nedošlo, a pokud ano, tak pouze v zanedbatelné míře. Turecko bylo totiž svazováno několika faktory. Cornell z nich identifikuje pět nejvýznamnějších.

Prvním z nich jsou principy kemalismu, mezi které patří zásada nevměšování se do záležitostí ostatních států. Dalším, asi nejdůležitějším, je turecká provázanost se Západem. Turecko je členem NATO a jeho státy, zaujímající vesměs proarménské postoje, byly proti přímé účasti členského státu NATO v karabašské válce. USA mělo na Turecko velmi silný vliv také díky rozsáhlé vojenské pomoci, kterou mu poskytovalo pro boj s kurdskými separatisty. Její omezení by mohlo být reakcí na angažovanost Turecka ve válce v Karabachu. Významné omezení zde také představuje snaha Turecka stát se členem Evropské unie. Turecko je limitováno také svými vztahy s Ruskem, které je proti turecké angažovanosti v Ázerbájdžánu. S Ruskem má Turecko také rozsáhlé ekonomické vazby – ty mnohonásobně přesahují objem obchodu s Ázerbájdžánem a státy Střední Asie. Čtvrtým faktorem je Tureckem neuznaná údajná genocida Arménů

[96] BAGUIROV, A. Political and Economic Dillema over Turkeys Border and Embargo of Armenia, Implications vis-a-vis Azerbaijan. *Turkish Weekly*, červen 2005. Dostupné z: http://www.turkishweekly.net/article/91/political-and-economic-dilemma-over-turkey%C3%A2%E2%82%AC%E2%84%A2s-border-and-embargo-of-armenia-implications-vis-a-vis-azerbaijan.html (citováno 19.11.2010).
[97] Republics´ Clash is too Close for Turkeys Comfort. *The New York Times*. 7.3.1992.
[98] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 289.

z roku 1915. Ta má ten účinek, že jakékoliv zapojení do války proti Arménům může působit jako paralela násilí z počátku století a vyvolá odsouzení ze strany Západu. Předseda vlády Demirel toto nebezpečí popsal takto: *„Trpění Ázerbájdžánců nám není lhostejné, ale špatný krok jim jen způsobí více problémů. Turecko udělá jeden krůček navíc a celý svět bude stát za Arménií.“*[99] Posledním významným faktorem svazujícím Turky je jejich historická zkušenost s invazí Severního Kypru a následnou reakcí mezinárodního společenství.[100]

V Turecku tedy existovaly snahy zapojit se do konfliktu na straně Ázerbájdžánu, a to mezi občany i v politické sféře. Faktory, které Turecku v následování takových tendencí bránily ovšem převážily a pomoc Ázerbájdžánu se tak omezila pouze na veřejné odsuzování Arménie jakožto agresora a uzavření hranic s Arménií v roce 1993. Tato blokáda měla poměrně drtivý dopad – Arménie byla odstřižena od 85 % svých energetických zdrojů, 80 % továren muselo uzavřít výrobu a arménské obyvatelstvo žilo v bídě.[101] Východní části Turecka ovšem také trpěly nemožností obchodovat s Arménií a buď docházelo k obcházení embarga přes Gruzii, k jeho přímému porušování či k udělování výjimek.[102]

2.5.2 Írán a Náhorní Karabach

Kavkaz byl dlouhá staletí místem, kde se střetávaly zájmy Turecka, Ruska a Íránu (a jejich předchůdců). O své ambice, ovládnout tuto hornatou oblast, přišel Írán v průběhu 19. století, kdy Kavkaz obsadilo carské Rusko. Až do konce studené války tak Írán sdílel severní hranice s nepřítelem v podobě Sovětského svazu. Rozpad SSSR znamená pro Írán ztrátu bezprostřední hrozby a zároveň vznik nových oblastí, kde může šířit svůj vliv. Mnoho států postsovětského Kavkazu a Střední Asie bylo kdysi součástí Persie a patří do islámského světa. V tomto směru si je Írán nejblíže s Ázerbájdžánem, jelikož většinové obyvatelstvo obou států je vyznavačem ší'itské větve islámu (naproti tomu většina muslimů jsou sunnité). Může se tedy zdát logické, že se po vypuknutí války v Náhorním Karabachu Írán postaví za své souvěrce na Kavkaze. Íránské obyvatelstvo, zejména ázerbájdžánská menšina a nacionalistické skupiny, považující Ázerbájdžán za historickou součást Íránu, se snažilo prosadit zásah v karabašské válce ve prospěch

[99] Republics´ Clash is too Close for Turkeys Comfort. *The New York Times*. 7.3.1992.
[100] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 295 – 299.
[101] Armenia and Azerbaijan Agree on a Peace Plan. *The New York Times.* 27.5.1993.
[102] DE WAAL, T. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. NYU Press, London 2003, s. 213.

Ázerbájdžánu.[103] Mezi Ázerbájdžánem a Íránem ovšem existuje několik zásadních překážek, které takovému vývoji zabránily. Největším problémem vzájemných vztahů je oblast severního Íránu, kde žije více jak patnáct milionů Ázerbájdžánců.[104] Tlaky na spojení Ázerbájdžánu se stejnojmenným regionem v Íránu existovaly na obou stranách a zesílily s šířením panturkismu na počátku 90. let.[105] Vztahy Íránu a Ázerbájdžánu se výrazně zhoršily za vlády nacionalistického prezidenta Elcibeje, který byl otevřeným zastáncem panturkismu a hlásal spojení obou Ázerbájdžánů.[106] Po jeho svržení došlo k ofenzívě Arménů, před kterou prchaly tisíce Ázerbájdžánců do severních oblastí Íránu. Důsledky, které by mohla vlna Ázerbájdžánců vyvolat, donutily Írán k odsunutí uprchlíků zpět do Ázerbájdžánu, a tam pro ně zřídit uprchlické tábory.

Dalším faktorem, zabraňujícím Íránu vstoupit do války na straně Ázerbájdžánu, je jeho snaha zlepšit své vztahy s Ruskem. Oba státy navázaly po rozpadu SSSR ekonomickou spolupráci. Írán v roce 1992 podepsal s Ruskem smlouvu o výstavbě dvou jaderných reaktorů a dále zakoupil od Ruské federace armádní vybavení, mezi ním i několik ponorek.[107] Ruský vliv na Tehrán se tak zvýšil a Moskva toho využila, aby zamezila působení Íránu na Kavkaze. Když se íránská vojska na v roce 1993 na čas přesunula do příhraničního Nachičevanu, aby zabránila rozšíření konfliktu do této oblasti, mluvčí Ministerstva zahraničí Ruska prohlásil: *„Rusko nebude tolerovat žádné zvláštní akce Íránu, ať už je pro ně jakýkoliv důvod“*.[108] Írán se z oblastí stáhl a krátká přítomnost jeho vojsk v Ázerbájdžánu byla jedinou ostřejší reakcí Tehránu na Kavkaze.

Írán se do války o Náhorní Karabach zapojil jako zprostředkovatel mírových jednání, která započal na jaře 1992, sjednáním sedmidenního příměří mezi válčícími stranami. Došlo ale k jeho porušení ze strany karabašských Arménů, což byl obecně problém všech mírových pokusů do roku 1994. Jednání byla vedena se zástupci Arménie, kteří neměli dostatečnou kontrolu nad svými válčícími příbuznými

[103] RAMEZANZADEH, A. *Iran's Role as Mediator in the Nagorno-Karabakh Crisis*. In: COPPIETERS, B. *Contested Borders in the Caucasus*. VUB Press. Brusel 1996. Kap. 7.
[104] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*. Routledge Curzon. London 2001. Str. 318.
[105] HUNTER, S. Iran's pragmatic regional policy. *Journal of International Affairs*. New York 2003, Vol. 56, Iss. 2. Dostupné z: http://proquest.umi.com.ezproxy.vse.cz/pqdlink?Ver=1&Exp=12-02-2015&FMT=7&DID=334159531&RQT=309&cfc=1 (citováno 3.12.2010)
[106] BROWN, C.S. Wanting to Have Their Cake and Their Neighbor's Too: Azerbaijani attitudes towards Karabakh and Iranian Azerbaijan. *The Middle East Journal*, Washington 2004, Vol. 58, Iss. 4; s. 576. Dostupné z: http://proquest.umi.com.ezproxy.vse.cz/pqdlink?Ver=1&Exp=12-02-2015&FMT=7&DID=744850351&RQT=309 (citováno 4.12.2010)
[107] Pentagon Says Russia Is Selling Subs to Iran. *The New York Times.* 24. 9.1992.
[108] RAMEZANZADEH, A. *Iran's Role as Mediator in the Nagorno-Karabakh Crisis*. In: COPPIETERS, B. *Contested Borders in the Caucasus*. VUB Press. Brusel 1996. Kap. 7.

z Karabachu. Ti nedodržovali příměří vůbec nebo jen na několik dní. Dlouhou dobu totiž v podstatě neexistoval žádný zásadní důvod, proč v relativně snadném dobývání ázerbájdžánského území nepokračovat.[109] Zprostředkovatelská činnost Íránu byla dále mařena nacionalistickou rétorikou AXC a jejího vůdce Elcibeje. Když byl nahrazen Alijevem, došlo k zlepšení íránsko-ázerbájdžánských vztahů, nicméně primární snahou Íránu ve vztahu k válce o Náhorní Karabach bylo její brzké ukončení a zároveň udržení rovnovážného vlivu na Kavkaze.[110]

Írán, který měl určité předpoklady zastat se ve válce Ázerbájdžánu, se ovšem zapojil až v momentě, kdy se ofenzíva Arménů stala přímým ohrožením integrity Íránu a omezil se pouze na jednorázový vojenský manévr a vyostřenější rétoriku. Při blokádě Arménie se k Ázerbájdžánu a Turecku nepřipojil, a když skončily boje, začaly do Arménie proudit kamiony íránského zboží. Obchod s Íránem byl klíčový pro rozvoj arménské poválečné ekonomiky. Co do objemu, byl vyšší pouze obchod s Ruskem.[111] Írán tedy zaujal vůči Kavkazu opatrnou politiku, jejímž cílem pravděpodobně mělo být vytvoření bezpečné oblasti s ekonomickým potenciálem na sever od svých hranic.[112]

2.5.3 Role Ruska ve válce o Náhorní Karabach

Po rozpadu Sovětského svazu bylo prioritním cílem Ruské federace udržení výsadního postavení v tzv. „blízkém zahraničí“. Nástrojem pro dosažení tohoto cíle bylo v prosinci roku 1991 zřízené Společenství nezávislých států (dále jen SNS), do kterého vstoupila většina nástupnických států SSSR. Kromě pobaltských zemí se členem nestala Gruzie (díky nacionalistickým postojům prezidenta Gamsachurdii). V roce 1992, za vlády protureckého prezidenta Elcibeje, neratifikoval Ázerbájdžánský parlament zakládající dokumenty SNS a fakticky tak již dva ze tří států Zakavkazska nebyly členy SNS. Představa, že by Rusko přišlo o vliv v oblasti Jižního Kavkazu byla pro Moskvu nemyslitelná z celé řady důvodů. Jižní Kavkaz je nárazníkovou zónou proti pronikání islámského radikalismu a vlivu jiných mocností: Turecka, Íránu nebo USA. Velké nenasycené trhy nově vzniklých států se silnou vazbou na Moskvu mají velký růstový potenciál, zejména díky transportu a těžbě bohatých zásob zemního plynu a

[109] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 111, 112.
[110] RAMEZANZADEH, A. *Iran's Role as Mediator in the Nagorno-Karabakh Crisis*. In: COPPIETERS, B. *Contested Borders in the Caucasus*. VUB Press. Brusel 1996. Kap. 7.
[111] SNEIDER, D. Iran, Turkey Pick up Trade in the War-Torn Caucasus. *Christian Science Monitor*; 8.6.1995, Vol. 87 Issue 135, str. 7.
[112] HUNTER, S. Iran's pragmatic regional policy. *Journal of International Affairs*. New York 2003, Vol. 56, Iss. 2. Dostupné z: http://proquest.umi.com.ezproxy.vse.cz/pqdlink?Ver=1&Exp=12-02-2015&FMT=7&DID=334159531&RQT=309&cfc=1 (citováno 3.12.2010)

ropy. Tyto zájmy přímo souvisí s potřebou Ruska umístit na Jižním Kavkaze své vojenské posádky, které by zabraňovaly přerůstání místních konfliktů do úrovně, která poškozuje Rusko a jeho zájmy na Kavkaze. Snahou Moskvy tedy bylo integrovat Ázerbájdžán i Gruzii do SNS. V obou zemích došlo nakonec ke svržení nacionalistických vůdců a jejich nástupci, mimo jiné kvůli tlaku vnitřních konfliktů, shodně přistoupili k SNS. Důležitým faktorem, ovlivňujícím vztah Ruska a Kavkazu, byl ropný průmysl, především těžba a transport z kaspické oblasti. K zformování těchto ruských zájmů došlo v roce 1994. Jejich dopadem na kavkazské konflikty se tato práce kvůli rozsahovému omezení nevěnuje, nicméně je třeba zmínit, že v zájmu Ruska bylo nejen udržení moci v Zakavkazsku, ale i zajištění bezpečnosti, která by umožnila investice do těžebních stanic a produktovodů.

Role Ruska ve válce o Náhorní Karabach je na rozdíl od rolí Turecka a Íránu daleko komplikovanější. Na sklonku své existence byl Sovětský svaz nakloněn Ázerbájdžánu, kde byl u moci komunistický prezident Mutalibov. Oproti tomu v Arménii vládl nacionalistický Ter-Petrosian, který prosazoval odklonění od SSSR. Po vypuknutí karabašské války si Arméni uvědomili, že se ocitli v naprosté izolaci a přimknutí k Moskvě pro ně bylo jediným možným východiskem.[113] 16. května 1992 se Arménie připojila k SNS. O den později se Arméni pustili do masivní ofenzívy, která vyústila dobytím Lačinského koridoru. Jestli existuje spojitost mezi oběma událostmi, je velmi těžké říci. Pro Arménii byl každopádně ruský faktor v určitém směru výhodou už od samého začátku války. Arménská armáda měla daleko vyšší počet důstojníků, jelikož Ázerbájdžánci nebyli obvykle připouštěni na vyšší pozice v sovětské armádě. Po vstupu do SNS dostávala Arménie, odříznutá blokádou Ázerbájdžánu a Turecka, milióny rublů v půjčkách od Ruska, které zachránily Arménii od totálního ekonomického kolapsu.[114] Tyto události demonstrovaly závislost Arménů na Rusku.

Naproti tomu v Ázerbájdžánu se veřejnost stavěla proti ruskému vlivu v zemi, který byl pošramocen nejprve zásahem sovětských vojsk v roce 1990 a poté, o dost výrazněji, účastí ruských vojáků při útoku na Chodžaly.[115] Volby v červnu 1992 vyhrál Elcibej a v ázerbájdžánské zahraniční politice nastal příklon k Turecku a odklon od Ruska, který vyústil vystoupením ze SNS. Za vlády Elcibeje se zhoršil vztah s Íránem a Ruskem,

[113] WANNER, J. *Kavkazský region a ruská zahraniční politika*. In: WANNER, J., LITERA, B. a kol. *Vzájemné vztahy postsovětských republik*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1998, s. 19.
[114] Amid War for Enclave Armenia Sees Little Hope. *The New York Times.* 12.2.1993.
[115] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus.* Routledge Curzon. London 2001. Str. 354.

Ázerbájdžán ztratil ve válce proti Arménům rozlehlá území na severu Karabachu a v zemi vypukl chaos a občanská válka, jejímž výsledkem bylo svržení Elcibeje. Jeho nástupce Alijev oslabil vazby na Turecko, zlepšil vztahy s Íránem a Ruskem a Ázerbájdžán znovu vstoupil do SNS. Sesazení Elcibeje, které mělo pro Moskvu velmi příznivé důsledky, bylo podle mnohých uskutečněno s jejím přispěním.

Obecně je ale velmi těžké najít nezvratné důkazy o ruské účasti v karabašské válce. Obě strany měly tendenci ruskou pomoc svým řadám popírat či marginalizovat, naopak nepřítele z využívání ruské pomoci obviňují. Jak bylo popsáno výše, ruské zbraně se objevily u obou protivníků. Jedním z uváděných důvodů je chaos ve složkách sovětské armády, který vypukl s rozpadem SSSR. Vojáci si přivydělávali rozprodáváním sovětského arsenálu, případně se nechávali najímat do soukromých armád.[116] Zbraní bývalé sovětské armády bylo v Karabachu a Ázerbájdžánu poměrně hodně a její privatizace do rukou soukromých armád umožnila eskalaci války. Přímá účast ruských vojáků se např. podle Cornella[117], Goltze[118] a de Waala[119] odehrála v několika klíčových momentech války o Náhorní Karabach – při útoku na Chodžaly, při ofenzívě Ázerbájdžánců na severu Karabachu v červnu 1992, při jeho odražení ze strany Arménů a pravděpodobně i při vzpouře Surata Husejnova. V několika situacích došlo k tomu, že proti sobě bojovali členové stejné ruské divize.[120]

Podle Wannera jednaly ruské vojenské špičky na Kavkaze bez dozoru Moskvy, která zpočátku neměla čas ani prostředky se situací zabývat, jelikož byla zaměstnána mimo jiné vnitřními boji o moc mezi ministerstvy a generálním štábem. Vojáci se údajně i později snažili obcházet rozhodnutí ministerstva zahraničí a jednali dle vlastního uvážení.[121] Podle Goltze byla vojenská aktivita bývalé sovětské armády nástrojem Moskvy k udržení moci na Kavkaze, přičemž cílem bylo eskalovat konflikt a přenášet vojenský vliv mezi stranami tak, jak to vyhovovalo zájmům Ruska.[122]

---

[116] Proceedings and Debates of the 105th Congress, Second Session. *Congressional Record*, září 1998. Vol. 144, Part 14. Dostupné z: http://books.google.com/books?id=eDRmm0xOEfMC&dq=Congressional+Record,+V.+144,+Pt.+14&source=gbs_navlinks_s (citováno 13.11.2010).

[117] CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*. Routledge Curzon. London 2001. Str. 353 – 357.

[118] GOLTZ, T. *Azerbaijan Diary: A Rogue Reporters´s Adventures in an Oil-Rich, War-Torn, Post-Soviet Republic*. M. E. Sharpe. New York 1999. Str. 124.

[119] DE WAAL, T. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. NYU Press, London 2003, s. 166 – 171.

[120] Tamtéž, s. 167.

[121] WANNER, J. *Kavkazský region a ruská zahraniční politika*. In: WANNER, J., LITERA, B. a kol. *Vzájemné vztahy postsovětských republik*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1998, s. 109.

[122] GOLTZ, T. Letter from Eurasia: Hidden Russian Hand. *Foreign Policy*, No. 92, 1993, s. 92.

Kozhokin[123] naopak tvrdí, že např. k sezení Elcibeje a Gamsachurdii byla Moskva využita jejich nástupci: *„Byli to spíše oni, kdo použili Moskvu jako nástroj moci, než že by Moskva použila Alijeva a Ševanandzeho jako jejich nastrčené loutky.“*[124]

Existuje mnoho verzí vysvětlující ruskou účast ve válce. Nejjednodušší je pravděpodobně uvěřit variantě chaosu v ruské armádě, který vyústil v masivní krádeže zbraní, jejich rozprodávání a v najímání některých vojáků do soukromých armád na obou stranách. Jisté je, že se nakonec všechny kavkazské státy staly členy SNS a zůstaly tak pod vlivem Ruska. Moskvě se tak podařilo dosáhnout zásadního cíle své zahraniční politiky. Od roku 1994 se Rusko aktivně podílí jako mírotvůrce, přičemž právě jemu se povedlo vyjednat klíčové příměří, které platí dodnes.

2.5.4 Role USA, dalších aktérů a humanitární pomoc

V době, kdy na Jižním Kavkaze probíhaly válečné střety se o tuto oblast USA ani přední evropské mocnosti příliš nezajímaly. Rusko a USA měly na počátku 90. let velmi dobré vztahy a nebylo v Clintonově zájmu je ohrožovat.[125] V USA a v Evropě nicméně existuje velmi silná Arménská diaspora a Arménie se díky ní stala příjemcem humanitární pomoci EU a finanční pomoci USA, které hrály velmi důležitou roli při blokádě země ze strany Turecka a Ázerbájdžánu.[126] Oproti tomu Ázerbájdžán byl odpočátku konfliktu na mezinárodní scéně spíše izolovaný a jediný, kdo se za něj stavěl bylo Turecko. Humanitární pomoc proudila do Ázerbájdžánu z muslimských států, např. Íránu, Turecka, Saudské Arábie.[127]

V USA žije podle odhadů až 1,4 mil. Arménů[128], kteří mají v Kongresu velmi aktivní lobbistické skupiny, např. Armenian Assembly of America nebo Armenian National Committee of America. Jejich vlivem byla v roce 1992 do sekce 907 tzv. Freedom Support Act přijata tato legislativa: *„Je zákázáno poskytovat pomoc Spojených států Vládě Ázerbájdžánu, dokud Prezident nerozhodne, že Ázerbájdžán učinil dostatečné kroky k tomu, aby ukončil blokádu a další opatření namířená proti Arménii a*

[123] Evžen Kozhokin byl v roce 1998, kdy s ním byl pořízen citovaný rozhovor, ředitelem moskevského think-tanku Russia´s Institute for Strategic Studies
[124] CHETERIAN, V. *Little Wars and a Great Game: Local Conflicts and International Competition in the Caucasus*. Swiss Peace Foundation, Institute for Conflict Resolution, Berne 2001, s. 16 – 17.
[125] SOULEIMANOV, E., STŘÍTECKÝ, V. *Nová konfliktní geopolitika Kavkazu*. In: SOULEIMANOV, E. (ed.): Rusko a postsovětský prostor. Eurolex Bohemia, Praha 2007, s. 220.
[126] CHETERIAN, V. *Little Wars and a Great Game: Local Conflicts and International Competition in the Caucasus*. Swiss Peace Foundation, Institute for Conflict Resolution, Berne 2001, s. 21 – 22.
[127] MACFARLANE, N., MINEAR, L. *Humanitarian Action and Politics: The Case of Nagorno-Karabakh*. Thomas J. Watson Jr. Institute for International Studies, Providence 1997, s. 50.
[128] Informační web o arménské diaspoře. Dostupné z: http://www.armeniadiaspora.com/population.html (citováno 2.12.2010)

Náhornímu Karabachu.“[129] USA se tímto jasně postavily za Arménii a Ázerbájdžán byl označen za agresora. Arménie obdržela od USA během konfliktu pomoc v hodnotě 404 mil. dolarů.[130] Pomoc, která měla mít humanitární charakter byla podle některých využívána k dozbrojování Arménie. Pracovník americké vlády působící na Kavkaze prohlásil: *„V momentě, kdy je Náhorní Karabach v obklíčení a jeho obyvatelé hladoví se nedá jednoznačně rozlišit pomoc humanitární od vojenské“*.[131] Nárusty arménského armádního rozpočtu se prý až příliš shodovaly s objemem americké pomoci.[132]

2.5.5 Role civilizačního faktoru

Prvním předpokladem, který jsem si vytyčil pro aplikaci teorie střetu civilizací je role civilizačního faktoru. Huntington, který se domníval, že válka o Náhorní Karabach je typickou válkou na zlomové linii mezi pravoslavím a islámem, identifikoval tři neprimární aktéry – Írán, Turecko a Rusko, přičemž značnou roli přičítal arménské diaspoře v USA a západní Evropě. Muslimský Írán a Turecko měly podporovat Ázerbájdžán a Rusko a USA (pod vlivem arménské diaspory) Arménii.

Ázerbájdžánu se dostalo humanitární podpory ze strany Turecka, Íránu i dalších muslimských států. Na diplomatické rovině ho podpořilo pouze Turecko. Zdá se ovšem, že podpora Turecka se nesla spíše v duchu panturkismu – jako podpora spřízněnému turkickému národu. Vojenské vybavení, které Ázerbájdžán při válce používal pocházelo téměř výhradně ze sovětských zdrojů. Není ovšem jasné, jestli se tak zpočátku dělo se souhlasem Moskvy. V roce 1992 byla privatizace sovětského arsenálu ukotvena v taškentské smlouvě o konvenčních zbraních. Turecko se sice nepodílelo na konfliktu přímo vojensky, ale uzavřelo hranice s Arménii, což ji velmi poškodilo.

Vojska, která k hranicím s Arménii a Ázerbájdžánem poslalo Turecko respektive Írán možná zabránila dalšímu rozšíření konfliktu. Ze strany Íránu se spíše jednalo o akci směřující k zajištění potenciálně nestabilní oblasti na severu Iránu a v případě Turecka mohl roli sehrát strach z aktivit Íránu a snaha zamezit jeho mocenskému rozpínání na Kavkazu, který je tradiční oblastí střetů obou mocností. Huntingtnovo hodnocení

[129] IBRAHIMOV, M., KURBANOV, E. *The Armenian-Azerbaijani Dispute As Seen From the U.S.: An Experienced Armenian Lobby Opposes Azerbaijan*. The Washington Report on Middle East Affairs. Washington 1995, Vol. XIII, Iss. 5; s. 28.
[130] Tamtéž.
[131] MACFARLANE, N., MINEAR, L. *Humanitarian Action and Politics: The Case of Nagorno-Karabakh.* Thomas J. Watson Jr. Institute for International Studies, Providence 1997, s. 98.
[132] Tamtéž, s. 99

situace, jako *„soutěžení v poskytování ochrany Ázerbájdžánu“*[133] se zdá poměrně nepřesné.

Arménii se skutečně dostalo pomoci ze strany Ruska a USA, což zapadá do teorie střetu civilizací. USA pod vlivem arménské diaspory podporovali Arménii finančně a na diplomatickém poli, naopak Ázerbájdžánu byla pomoc odepřena. Rusko ale hrálo v karabašské válce velmi specifickou roli, ve které podporovalo určitým způsobem obě strany. Je tedy pravděpodobné, že Rusko sledovalo na Kavkaze především své zájmy. V některý moment tak podporovalo Arménii, jindy Ázerbájdžán a později tlačilo na ukončení bojů.

Civilizačního faktor hrál pravděpodobně ve válce o Náhorní Karabach určitou roli, která ovšem nebyla rozhodující. Turecko ani Írán přímo do války nevstoupily a příslušníci a arsenál ruské armády se naopak objevoval na obou stranách konfliktu. V ekonomické a diplomatické sféře došlo k vyhraněnému postoji Turecka, jehož základem byl spíše panturkismus, dominující turecké zahraniční politice na počátku 90. let. Írán se choval velmi zdrženlivě a arménskou agresi odsoudil až když hrozilo přelití konfliktu na jeho území. Co se týče finanční a humanitární pomoci, zde byl civilizační faktor účinnější, dokladem čehož byla pomoc ze strany USA a EU na jedné straně a humanitární podpora Ázerbájdžánu z muslimských států.

2.5.6 Struktura civilizačního konfliktu

Válka v Náhorním Karabachu se bezprostředně týkala karabašských Arménů, Arménie a Ázerbájdžánu. Naprosto klíčovou roli zde sehrálo Rusko a ke konci horké války hrozilo i přímé zapojení Turecka a Íránu. Za nestátního aktéra, který do konfliktu zasáhl, se dá považovat také početná arménská diaspora. Huntingtonovo schématické dělení na primární, sekundární a terciární aktéry se v tomto případě zdá poměrně nepřesné, až zavádějící. Jednak zde existuje určitá asymetrie: na jedné straně jsou primárním aktérem karabašští Arméni, sekundárním arménská vláda a terciárním Rusko, ovšem na straně druhé je pouze primární a terciární aktér - vláda a občané Ázerbájdžánu, respektive Turecko a Írán. Sekundární účastník zde zcela chybí. Dále je zde naprostá nerovnováha rolí jednotlivých aktérů a nedochází k postupnému rozšiřování aktérů od spodu (tedy od primárních směrem k terciárním). Nejdůležitějším neprimárním aktérem je Rusko, které naprosto dominuje nad úlohou Turecka a Íránu.

[133] HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu.* Praha: Rybka, 2001, s. 340.

Rusko bylo zároveň v konfliktu zaangažováno od samého počátku. Působilo nejen směrem vertikálním (na Arménii) a horizontálním (na Turecko a Írán), ale také diagonálně, tedy přímo na Ázerbájdžán.

Snaha Arménie donutit karabašské Armény přerušit boje nebyla úspěšná a ofenzíva ustala až v momentě, kdy byli oba protivníci naprosto vyčerpaní a pod tlakem Moskvy. Nicméně jednací směr Moskva–Jerevan, Jerevan–Stepanankert do určité míry fungoval. Na druhé straně, spíše než směr Ankara–Baku či Teherán–Baku, fungovalo spojení Moskva–Baku. Struktura konfliktu na zlomové linii, tak jak ji popisuje Huntington, se na tento konflikt příliš úspěšně aplikovat nedá.

2.5.7 Průběh civilizačního konfliktu

Válka o Náhorní Karabach byla často v médiích definována jako souboj dvou náboženství, islámu a křesťanství. Tato charakteristika je ale zavádějící – válka vyvěrala ze zakořeněné historické nedůvěry mezi dvěma etniky, jež si obě činila nárok na malou hornatou oblast, podstata konfliktu nebyla civilizační. Poté, co Gorbačovova perestrojka umožnila vzestup nacionalistických hnutí, došlo k obnovení nepřátelství a spory začaly mezi oběma stranami eskalovat. Náboženství ale nehrálo důležitou roli v počátcích ani v průběhu konfliktu – ani jedna ze stran nebojovala svatou válku. Fáze intenzifikace konfliktu se obešla bez přenesení civilizačního faktoru do popředí. Pro obě soupeřící strany byl klíčový především nacionalismus.

Konfliktu mezi Armény a Ázerbájdžánci z Karabachu se od počátku účastnila Arménie a Rusko, jehož role se stávala s postupem času výraznější. Turecko se se svou blokádou zapojilo krátce po vypuknutí bojů a brzy se zapojil i Írán. Ne ale na straně Ázerbájdžánu, ale jako zprostředkovatel příměří. K fázi expanze tedy došlo, ale nikoliv podle civilizačního klíče. Do konfliktu navíc neprimární aktéři Rusko a Arménie zasahovali od počátku.

Uzavření příměří v červenci roku 1994 bylo výsledkem diplomacie Ruska. Mír se tedy, jak předpokládá Huntington, snesl shůry. O urovnání nepokojů se pokoušelo Rusko ještě před začátkem války a několikrát v jejím průběhu, stejně jako další aktéři, zejména Minská skupina. Všechny pokusy byly ve výsledku neúspěšné, jelikož mezi bojujícími stranami nebyl zájem držet se smluvených podmínek a řešit spor kompromisem. Karabašští Arméni navíc nebyli Ázerbájdžánem považováni až do roku 1994 za partnera pro vyjednávání. V jejich zájmu jednali vyslanci Arménie, přičemž arménská vláda neměla dostatečnou kontrolu nad jednotkami bojujících karabašských

Arménů, kteří sjednaná příměří porušovali. Tato situace nakonec vedla k tomu, že k uzavření příměří, které platí dodnes, došlo až v momentě vyčerpání obou válčících stran. V poslední fázi války byly mírové aktivity Minské skupiny podrývány činností Ruska. Je otázkou, jestli by nakonec nebylo příměří vyjednáno v rámci Minské skupiny, kdyby se do její činnosti nevměšovalo Rusko.

Válka byla tedy přerušena, ale ne definitivně vyřešena – existuje určitá pravděpodobnost, že dojde k obnovení bojů. Průběh konfliktu připomíná fáze intenzifikace, expanze, omezení a přerušení, tak jak je popisuje Huntington, nicméně ani jedna z fází neproběhla přesně podle vytyčených předpokladů. Zejména intenzifikace a expanze neodpovídají průběhu, který Huntingtonova hypotéza předjímá.

2.5.8 Nebezpečnost civilizačních konfliktů

Dle Huntingtona by měly být konflikty mezi příslušníky různých civilizací násilnější, déle trvající a zahrnout více aktérů než konflikty vnitrocivilizační. Určit, zda-li tento předpoklad platí, je poměrně obtížné. Ideální by bylo vytvořit přehled všech konfliktů od konce studené války, rozdělit je na civilizační a vnitrocivilizační a srovnávat jejich dopady. Takto důkladná komparace ale není obsahem této práce. Pro představu je možné uvést jednoduché srovnání konfliktů v Gruzii a v Náhorním Karabachu.

Střet mezi Armény a Ázerbájdžánci v Náhorním Karabachu není od roku 1994 ve fázi horké války, ale nebyl doposud zcela ukončen a stále hrozí, že dojde k nové eskalaci. Důsledkem konfliktu je asi 25 000 mrtvých, přes jeden milion uprchlíků[134], zdevastované území, nenávist mezi oběma etniky a řada dalších negativ. V Gruzii přerostly separatistické snahy oblastí Jižní Osetie a Abcházie ve válku, která trvala od roku 1992 do roku 1993. Jejím důsledkem bylo 230 000 až 250 000 uprchlíků[135] a více jak 4 000 obětí[136]. Válka se znovu rozhořela v roce 2008, a tentokrát se jí na straně separatistických republik přímo účastnilo i Rusko, přičemž mrtvých bylo okolo 2 000 a uprchlíků zhruba 30 000.[137]

---

[134] *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. Human Right Watch/Helsinki 1994, s. viii.
[135] *Country Reports on Human Rights Practices for 1993, Georgia*. US State Department. Dostupné z: http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/democracy/1993_hrp_report/93hrp_report_eur/Georgia.html (citováno 18.12.2010).
[136] *Georgia/Abkhazia: Violations of the Laws of War and Russia's Role in the Conflict*. Human Rights Watch/Helsinki, 1995, vol. 7, no. 7.
[137] Russians Push Past Separatist Area to Assault Central Georgia. *The New York Times.* 10.8.2008.

Válka na zlomové linii v Náhorním Karabachu byla při vyčíslení obětí a uprchlíků několikrát závažnější.[138] Konflikt v Gruzii se ovšem může zdát nebezpečnější, jelikož již dvakrát během posledních dvaceti let se rozhořel v otevřenou válku a došlo k přímému vojenskému zapojení Ruska – konflikt se tak teoreticky mohl rozšířit, např. pokud by se na podporu Gruzie přidalo USA. Nedá se tedy jednoznačně říci, že by konflikt v Náhorním Karabachu byl nebezpečnější, než konflikt v Gruzii. Toto srovnání je velmi zjednodušené a nedá se z něj vyvodit závěr ohledně platnosti Huntingtonova tvrzení.

[138] Zde je třeba přihlédnout k tomu, že přesné údaje o počtech obětí nebývají k dispozici a každá strana uvádí většinou jiná čísla.

Závěr

Huntington ve své knize *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu* předkládá hypotézu, dle které bude svět po konci studené války rozdělen podél kulturních linií. Za největší hrozbu nově vzniklého světového uspořádání považuje střetávání osmi největších světových civilizací a popisuje zde, jak budou války mezi nimi probíhat. V této práci jsem se pokusil zhodnotit, do jaké míry je možné aplikovat tuto teorii na konflikty Jižního Kavkazu. V teoretické části jsem si vytyčil několik předpokladů, dle kterých jsem posléze v praktické části hodnotil konflikt v Náhorním Karabachu. Konflikty v Jižní Osetii a Abcházii jsem do praktické části nezahrnul, jelikož se nejednalo o války na zlomové linii a nebylo by možné aplikovat na ně teorii střetu civilizací.

V první kapitole jsem stanovil čtyři předpoklady Huntingtonovy hypotézy: role civilizačního faktoru, struktura civilizačního konfliktu, průběh civilizačního konfliktu a nebezpečnost civilizačních konfliktů. Přestože byla splněna základní podmínka, tj. stáli proti sobě příslušníci různých civilizací, platnost prvního a nejdůležitějšího předpokladu – role civilizačního faktoru, se potvrdila pouze na rovině humanitární pomoci. Civilizační příslušnost mohla ovlivnit postoj Turecka na ekonomické a diplomatické rovině. Spíše je ale pravděpodobnější, že Turecko jednalo v duchu obnoveného panturkismu.

Druhý předpoklad, struktura civilizačního konfliktu, se také nepotvrdil. Rusko zásadním způsobem působilo na obě strany, což se neshoduje s Huntingtonovým pojetím. Předpoklad o průběhu konfliktu stanovuje čtyři fáze: intenzifikaci, expanzi, omezení a přerušení, přičemž první dvě neproběhly tak, jak je Huntington popisuje. Ani zde se tedy nedá hovořit o naplnění hypotézy střetu civilizací. Poslední předpoklad, který si Huntington stanovil, tj. že civilizační konflikty budou po všech stránkách nebezpečnější, není možné ověřit v rámci této práce, která se soustředí pouze na oblast Jižního Kavkazu, respektive Náhorního Karabachu.

Po analýze konfliktu o Náhorní Karabach jsem dospěl k závěru, že ani jeho průběh, ani podstata se téměř vůbec neshodují s tím, co Huntington popisuje jako válku na zlomové linii. Rysy tohoto konfliktu tedy neodpovídají předpokladům nově vzniklého paradigmatu mezinárodních vztahů, které jsou popsány v monografii Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu.

Teorie střetu civilizací nemá podle jejího autora vysvětlit všechny konflikty, probíhající po konci studené války, pouze poskytnout co nejlepší paradigma pohledu na globální politiku. To, že se tato hypotéza nepotvrdila v případě konfliktu v Náhorním Karabachu samo o sobě neznamená její obecnou neplatnost. V Huntingtonův neprospěch nicméně hovoří, že on sám považoval tento spor za typickou válku na zlomové linii a věnoval jí ve své publikaci několik stránek. Válka o Náhorní Karabach by tak měla být ideálním příkladem toho, jak se nově vzniklé globální paradigma projevuje na konkrétním konfliktu. Podle mého názoru ale teorie střetu civilizací není vhodnou optikou pro nahlížení na tento konflikt. Platnost Huntingtonovy hypotézy se mi nepodařilo potvrdit na modelovém přikladu, přestože právě zde by mělo být její dokazování nejjednodušší. Tento fakt považuji za poměrně zásadní překážku při snaze prosadit střet civilizací jako nové paradigma globální politiky.

Seznam zdrojů

Knihy a publikace podobného typu

1. CHETERIAN, V. *Little Wars and a Great Game: Local Conflicts and International Competition in the Caucasus*. Swiss Peace Foundation, Institute for Conflict Resolution, Berne 2001.
2. COPPIETERS, B. *Contested Borders in the Caucasus*. VUB Press. Brusel 1996.
3. CORNELL. S.E. *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia.* Uppsala University. Uppsala 2002.
4. CORNELL. S.E. *Small Nations and Great Powers: Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*. Routledge Curzon. London 2001.
5. DE WAAL, T. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. NYU Press, London 2003.
6. GOLTZ, T. *Azerbaijan Diary: A Rogue Reporters´s Adventures in an Oil-Rich, War-Torn, Post-Soviet Republic.* M. E. Sharpe. New York 1999.
7. HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu.* Praha: Rybka, 2001.
8. MENDEL, M. *Střet civilizací? Dominance Západu, nebo dialog světových kultur*. Evropský literární klub, Praha 2002.
9. POTIER, T. *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia, A Legal Appraisal*. Kluwer Law International. Haag 2001.
10. SOULEIMANOV, E. (ed.): Rusko a postsovětský prostor. Eurolex Bohemia, Praha 2007.
11. VAĎURA, V., ŠMÍD, T. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru.* Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007.
12. WANNER, J., LITERA, B. a kol. *Vzájemné vztahy postsovětských republik*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1998.

Odborné články

1. *The EU-Russia Centre Review: Russia, The OSCE and European Security*. EU-Russia Centre. 2009, Issue 12. Dostupné z: http://www.eu-russiacentre.org/wp-content/uploads/2008/10/Review_XII.pdf.
2. BROWN, C.S. Wanting to Have Their Cake and Their Neighbor's Too: Azerbaijani attitudes towards Karabakh and Iranian Azerbaijan. *The Middle East Journal*, Washington 2004, Vol. 58, Iss. 4. Dostupné z: http://proquest.umi.com.ezproxy.vse.cz/pqdlink?Ver=1&Exp=12-02-2015&FMT=7&DID=744850351&RQT=309.
3. DE WAAL, T. *Myths and Realities of Karabakh War: Misinformation and False Versions of History in Armenia and Azerbaijan Perpetuate Nagorny Karabakh Tragedy.* Institute For War and Peace Reporting, 21.2.2005. Dostupné z: http://iwpr.net/report-news/myths-and-realities-karabakh-war.
4. GOLTZ, T. Letter from Eurasia: Hidden Russian Hand. *Foreign Policy*, No. 92, 1993.
5. HUNTER, S. Iran's pragmatic regional policy. *Journal of International Affairs*. New York 2003, Vol. 56, Iss. 2. Dostupné z: http://proquest.umi.com.ezproxy.vse.cz/pqdlink?Ver=1&Exp=12-02-2015&FMT=7&DID=334159531&RQT=309&cfc=1.

6. IBRAHIMOV, M., KURBANOV, E. The Armenian-Azerbaijani Dispute As Seen From the U.S.: An Experienced Armenian Lobby Opposes Azerbaijan. *The Washington Report on Middle East Affairs*. Washington 1995, Vol. XIII, Iss. 5.
7. KARDAS SABAN. Turkey: Redrawing The Middle East Map Or Building Sandcastles? *Middle East Policy*, Vol. XVII, No 1. 2010.
8. MACFARLANE, N., MINEAR, L. *Humanitarian Action and Politics: The Case of Nagorno-Karabakh.* Thomas J. Watson Jr. Institute for International Studies, Providence 1997.

Smlouvy a oficiální dokumenty

1. *Agreement on the Principles and Procedures for the Implementation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*. Tashkent, 15.2.1992. Dostupné z: http://www.fas.org/nuke/control/cfe/text/tashka.htm
2. *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. Human Right Watch/Helsinki 1994. Dostupné z: http://books.google.com/books?id=4ipKwifQaNIC&dq=Nagorno+Karabakh&source=gbs_navlinks_s.
3. The Bishkek Protocol. Biškek, 5.5.1994. Dostupné z: http://www.nkrusa.org/nk_conflict/documents.shtml#two
4. *Country Reports on Human Rights Practices for 1993, Georgia*. US State Department. Dostupné z: http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/democracy/1993_hrp_report/93hrp_report_eur/Georgia.html
5. *Georgia/Abkhazia: Violations of the Laws of War and Russia's Role in the Conflict*. Human Rights Watch/Helsinki, 1995, vol. 7, no. 7.
6. *Proceedings and Debates of the 105th Congress, Second Session*. Congressional Record, září 1998. Vol. 144, Part 14. Dostupné z: http://books.google.com/books?id=eDRmm0xOEfMC&dq=Congressional+Record,+V.+144,+Pt.+14&source=gbs_navlinks_s
7. CORNELL, S.E. *The Nagorno-Karabakh Conflict*. Department of East European Studies. Uppsala University, 1999. Report no. 46.

Novinové články

1. Amid War for Enclave Armenia Sees Little Hope. *The New York Times.* 12.2.1993.
2. Azerbaijan Names 38 People Wanted for Khojaly Massacre. Zpravodajský server *News.Az*. 24.2.2010.
3. Iranians Deliver a Warning to Azerbaijan and Armenia. *The New York Times.* 13.4.1993.
4. OSCE, EU Condemn Karabakg Armed Conflict. Caucasus Report. *Radio Free Europe.* 24.6.2010. Dostupné z: http://www.rferl.org/content/OSCE_EU_Condemn_Karabakh_Armed_Incident/2079009.html
5. Pentagon Says Russia Is Selling Subs to Iran. *The New York Times.* 24. 9.1992.
6. Republics´ Clash is too Close for Turkeys Comfort. *The New York Times*. 7.3.1992.
7. Russians Push Past Separatist Area to Assault Central Georgia. *The New York Times.* 10.8.2008.
8. Turkey Moves Troops To Armenian Border. *The New York Times.* 4.9.1993.

9. BAGUIROV, A. Political and Economic Dillema over Turkeys Border and Embargo of Armenia, Implications vis-a-vis Azerbaijan. *Turkish Weekly*, červen 2005.
10. DOBBS, M. Baku Remembers `Martyrs for Freedom';Azerbaijani Resentment of Takeover by Soviet Military Seethes. *The Washington Post.* 3.3.1990.
11. REMNICK, David . Soviet Tanks, Troops Said At Site of Ethnic Violence; Witnesses Put Armenian Toll at 350 Dead. *The Washington Post*. 12.3.1988.
12. SHAPIRO, M. Russian Mediation Urged in Caucasus; Talks Sought to Halt 5-Year-Old Armenian-Azerbaijani Conflict. *The Washington Post.* 9.9.1993.
13. SNEIDER, D. Iran, Turkey Pick up Trade in the War-Torn Caucasus. *Christian Science Monitor*; 8.6.1995, Vol. 87, Issue 135.

Internetové zdroje

1. Informační web o arménské diaspoře
http://www.armeniadiaspora.com/
2. Webová databáze serveru Center for Russian Studies
http://www2.nupi.no/
3. Online encyklopedie: *Encyclopedia Britannica*
http://www.britannica.com/
4. Webové stránky OSCE
http://www.osce.org/